

ОРГАНИЗАЦИЯ НА СЪДЕБНАТА ВЛАСТ В БЪЛГАРИЯ В ПЕРИОДА 1878-1941 г.

М. Габровски

Авторът е бил председател на отделение във Върховния касационен съд на Царство България. Правописът на текста е осъвременен

В политическия¹ и обществен живот на съвременната правова държава съдебната власт заема централно място и е призвана да играе първостепенна и доминираща роля. Тя е една от трите власти, които съвместно образуват държавната власт. У нас, по примера на Конституциите от други държави, повлияни от учението на великия френски мислител Монтезкьо в "Esprit des lois", е прокарано класическо разделение на държавната власт на три отделни власти: законодателна, изпълнителна и съдебна власт. Според основния ни закон - Конституцията, законодателната власт се упражнява от Царя и Народното събрание (чл. 9), изпълнителната - от Министерския съвет или от упълномощените за това министри, под върховния надзор и ръководство на Царя (чл. 12 и 149), а съдебната власт - от законоустановените съдилища, които постановяват своите решения и присъди от името на Царя (чл. 13). Тези три власти, или по-правилно е да се каже три материални функции на единната и неделима държавна власт, се проявяват в отделни и самостоятелни дейности. Помежду си те не трябва да си противодействат, а напротив, те трябва да се допълват и да са взаимопомагащи една спрямо друга, за да се постигне общата цел на държавната власт - обезпечаване свободата на гражданина и правовия порядък в страната.

Съдебната власт представлява моралните устои на политическата сграда, наречена Държава. "Правосъдието е основата на всяко общество" (Malepeure). Като функция на държавната власт, съдебната власт е действителният страж на най-ценните блага на човека - имота, честта, свободата, живота. Нейната пряка и непосредствена задача е да прилага законите, които са създадени да гарантират тия блага и да регулират правоотношенията между хората - да осъществява правосъдие, като налага наказания на лицата, извършили престъпления, и разрешава възникналите между гражданите спорове за права. Съдебната власт култивира вроденото в душата на всеки човек чувство за справедливост, тя обезпечава сигурността и спокойствието в правовия строй, без който не може да има организирано общество. Освен това, чрез юриспруденцията - решенията и присъдите, издавани от съдилищата, тя допълва закона, ако са налице непълноти, неточности или противоречия, а те са неизбежни и оправдани, защото и най-опитният и справедлив законодател не би могъл да подведе под нормите на закона всички възникнали между хората правоотношения, които ден след ден стават все по-разнообразни, по сложни и комплицирани. Всички съвременни процесуални закони

¹ Из Габровски, М. Организация на съдебната власт в България. – В: 60 години българско правосъдие (1878-1941). Юбилеен сборник. С., Министерство на правосъдието, 1941, с. 73-121.

съдържат положения, които дават възможност на съдията да се произнесе по всеки граждански спор, било по общия смисъл на закона, било, ако няма законова уредба, да постанови решението си въз основа на обичая или справедливостта. По този начин, към правото регламентирано в закона се прибавя правотворческата сила на съдийското право, за да се постигне справедливост, която е идеал за човечеството и основата на истинската обществена хармония за мир и благоденствие между хората.

За да може да изпълни тази своя историческа мисия, съдебната власт трябва да е силна, авторитетна и независима. "Правосъдието е необходимо на всички във всеки момент. То трябва да налага както почит, така и да вдъхва доверие" (Mirabeau, Discours sur l'organisation judiciaire).

Безсилието на съдебната власт показва безсилието на законодателната власт да създава свършени норми за поддържане на правовия ред в страната. Без силна съдебна власт своеволието и престъпността ще се ширят, моралните устои на държавата ще се рушат и ще настъпи анархия, а обществата, изгубили чувството за справедливост, ще престанат да са културни общества.

Съдебната власт трябва да е безусловно независима. Всички съвременни Конституции и съдоустройствени закони предвиждат това в изрични постановления. Независимостта на съдебната власт от другите две власти - законодателната и изпълнителната - е необходимо условие за свободата на гражданина. "Упражняването на всяка от трите власти трябва да бъде разпределено на различни органи. Свободата изчезва, щом две от властите попаднат в ръцете на едно лице или орган. Това е основно начало на свободното управление". (Ст. Баламезов, Сравнително и българско конституционно право ч. I). С право Монтезкьо в своя "Esprit des lois" казва: "Няма свобода, ако съдебната власт не е отделена от законодателната и изпълнителната власт. Ако тя се слее със законодателната власт, властта върху живота и свободата на гражданина ще бъде произволна, защото съдията ще бъде и законодател. Ако пък съдебната власт се слее с изпълнителната власт, тогава съдията може да се превърне в потисник. Всичко е загубено, ако едно и също лице или един и същ орган би упражнил тия три власти: да издава закони, да изпълнява публичните наредби и да осъжда за извършени престъпления и да правораздава при спорове между гражданите". В речта си „За съдебната власт в България, за положението на съдиите в България и за належащите в това отношение реформи“, произнесена на събранието на Българското книжовно дружество на 31.01.1909 г., Антон Каблешков, разглеждайки чл. 13 от Конституцията ни, заключава, че тоя текст прогласява независимостта на съдебната власт, която "се отнася до всички съдебни райони и до всички лица". Това заключение той подкрепя със следното извлечение от доклада на комисията в Учредителното Народно Събрание върху основните начала на Българската Конституция: "Комисията приема принципа, че съдебната власт принадлежи напълно на съдилищата, които са независими и действат независимо от изпълнителната власт. Ако съдилищата зависеха от изпълнителната власт, те щяха да бъдат всякога изложени на нейното влияние и едва ли щяха да могат да издадат някакво решение, което не би било по волята на правителството, без да изгубят работата си. Тогава обаче би останал илюзорен принципът за разделението на съдебната от законодателната власт, защото правораздаването не би се осъществило чрез прилагане

на законите, изготвени чрез народа и правителството, а само по произвола на последното". Същият счита, че макар да действа от името на държавния глава, съдебната власт не се намира в никаква подчиненост, защото не е поставена под неговия надзор, който е върховен представител на изпълнителната власт.

Ето защо всеки гражданин трябва да иска от своята независима държава независимо правосъдие, независимо упражняване на съдебната власт.

УСТРОЙСТВО НА СЪДЕБНАТА ВЛАСТ

Във всички времена се е обръщало особено внимание за добрата организация на съдебната власт. Колкото съдебната власт е по-силна и по-добре организирана, толкова по-голяма справедливост ще има, не само между отделните лица, но и между обществата. "Организацията на съдебната власт в една държава е в най-близка връзка с политическото и социалното устройство и търпи промени под влияние на различните етапи на политическото ѝ положение. При това един народ не може да се раздели със своите права, традиции и навици. Всяка нова организация - политическа или съдебна - се явява под влияние на тези традиции и права". (Bonfils, Organisation judiciaire).

В организацията на съдебната власт в България различаваме четири периода: а) до Освободителната война, б) по време на руската окупация, в) след руската окупация до Съединението и г) след Съединението до днес.

ДО ОСВОБОДИТЕЛНАТА ВОЙНА

При турския режим, съгласно Закона за устройство на съдилищата от 23.04.1869 г., съдилищата в Османската държава са били: Старейшински съвети, Казалийските, Санджашките и Вилаетските съдилища, на места и търговски съдилища, както и Върховният съвет на правосъдието. Съществували са и духовни съдилища.

Старейшински съвети. – Те са ангажирани с помирителна задача по граждански спорове. Решенията им не подлежат на изпълнение - освен ако страните не са се съгласили предварително да се подчинят на тях. Само съставените пред тях „спогодителни протоколи“ са подлежали на решение.

Казалийски съдилища. – Изграждат се към околията (казата) или част от нея и действат като първа инстанция. Постановяват следните окончателни решения: по граждански дела – за спорове до 1000 гроша и годишен доход до 100 гроша, а по наказателни дела – за нарушения, наказуеми със „запиране“ от един ден до една седмица и глоба до 100 гроша. Решенията им по граждански спорове и спорове за по-голяма стойност и наказателни дела, наказуеми със затвор до 3 месеца, са неокончателни и подлежат на обжалване пред Санджашките и Вилаетските съдилища.

Санджашките съдилища. - Правораздават с юрисдикция в рамките на окръга (саджака). Действат като въззивна инстанция по отношение на решения на казалийските съдилища. Като първа инстанция отсъждат по отношение на граждански и наказателни дела - за спорове по-големи от 1000 гроша - и за престъпления, наказуеми със затвор повече от 3 месеца и глоба в размер на повече от 500 гроша. По тези дела решенията им се обжалват пред Вилаетското съдилище. Същите съдилища разглеждат като първа инстанция и окончателно исковете на жителите на околията, в която се намира седалището на санджака, за спорове до 5000 гроша или годишен доход до 500 гроша.

Вилаетски съдилища. - Те разглеждат делата си в областта (вилаета) като апелативна инстанция по отношение на решенията на казалийските и санджашките, а като първа инстанция разглеждат наказателни дела за престъпления, наказуеми с тежки

наказания – смърт, пожизнени или привременни окови, затвор в твърдина и пожизнено заточение. Решенията се обжалват пред Върховния съвет на правосъдието.

Върховен съвет на правосъдието. – Той е касационна инстанция. Седалището му е в гр. Цариград. Към него има две отделения – гражданско и наказателно, а всяко от тях се състои от председател и от 4 до 9 членове, несменяеми по статут. Съветът се председателства от един от министрите. Ако уважи жалбата, съветът отменя решението на инстанцията по същество и връща делото за ново разглеждане от същия или от друг съд.

Духовни съдилища. - Мюсюлмански (шериатски) и на други вероизповедания, които разглеждат брачни, родствени и наследствени спорове.

ПО ВРЕМЕ НА РУСКАТА ОКУПАЦИЯ

Още след преминаването на Дунава (14.06.1877 г.) главнокомандващият руската армия е бил натоварен "да заменя управлението в новозавзетите от руските войски места с ново". Първият императорски комисар е княз Черказки. Той взема мерки за промяна на уредбата за управление в държавата. По отношение на съдебната власт се създават: а) *помирителни съвети* - за приканване на страните към спогодба и б) *окръжни съдебни съвети* в състав: един председател и двама членове, назначени от войсковия началник измежду по-видните грамотни граждани, които обикновено са търговци или занаятчии, без да притежават юридически познания. При разглеждане на делата те се ръководят от временни инструкции, съставени за тази цел. Тези съвети, които впоследствие се превърнаха в окръжни съдилища, разглеждаха граждански спорове и маловажни престъпни деяния (по важните престъпления се разглеждаха от военните съдилища, съгласно прокламацията на руския Император от 1. VII.1877г.). Княз Черказки обаче почина наскоро - в деня на сключване на Санстефанския мирен договор, 19. II. 1878 г. За негов заместник е назначен княз Дондуков-Корсаков, който пристигна в България през месец май 1878 г. Той организира канцеларията си в Пловдив и на 8. X.1878 г. Остава в този град генерал-майора Столипин, а той пристига в София, защото по Берлинския договор (1.-13.VII.1878 г.) руският комисар трябвало да се грижи за временната администрация на българското Княжество до изработването на Конституцията и избирането на княза, а организацията на Източна Румелия се предоставя на Европейска комисия. Съгласно издадените в София през 1905 г. "Документи за дейността на руснаците по уредба на гражданското управление в България от 1877-1879 г.", събрани от щатския съветник Муратов, княз Дондуков-Корсаков възлага на управляващия съдебния отдел при управлението на Императорския комисар - С. И. Луканов да състави проект за "Органически устав за държавно устройство на българското Княжество". Поканени са и български първенци (Дринов, Бурмов, Палаузов, Икономов и др.) да се изкажат върху бъдещото устройство на Княжеството. Изготвеният проект се изпраща в края на м. октомври 1878 г. в Петербург, където специална комисия го разглежда и преработва, след което с определени допълнения се внася за гласуване в Учредителното Народно събрание, открито в Търново на 10.II. 1879 г., а на 16.IV. с.г. той е окончателно приет под заглавието "Конституция на българското Княжество". Принципът за независимостта на съдебната власт е предвиден от Петербургската комисия, която изменя чл. 16 на проекта (чл. 13 от

Конституцията) така: "Съдебната власт във всичката нейна ширина принадлежи на съдебните места и лица, които действат от името на Князя".

Междувременно в съдебния окръг при управлението на Императорския комисар се изготвят първите актове за устройство на съдилищата в освободеното българско Княжество. Те са: "Временни правила за устройство на съдилищата в България", утвърдени на 24.VIII.1878 г. в гр. Пловдив от руския императорски комисар княз Дондуков-Корсаков. Съгласно докладите на последния до руския Император от 13.VII.1878 г. и 06.II.1879 г., представени чрез военния министър граф Милютин и поместени в "Документи за дейността на руснаците, събрани от Муратов" при съставяне на тези "Временни правила" ръководните начала са следните: 1) да се избягват резки нововъведения, несъвместими с тогавашното неустановено още окончателно вътрешно положение на страната, като се оставят да действат и занапред формално съществуващите при турския режим съдилища, доколкото устройството им не противоречи на новото управление и на християнския правопорядък, и без мюсюлманското население да се лишава от покровителството, обещано му в прокламацията на Царя Освободител; 2) равнопоставяне за всички жители на България за заемане, по назначение или чрез избор, съдебни длъжности, като се дава предпочитание на лица от български произход със средно, а по възможност и с висше образование; 3) да се определи компетентността на всеки един съд, да се предвидят ясни и прости формалности в производството на гражданските и наказателните дела и да се обезпечи изпълнението на съдебните решения и присъди, което е било доста трудно при турския режим; 4) независимост на съдилищата от администрацията; 5) мюфтийските съдилища да останат да действат по дела за семейни и имуществени отношения между мюсюлмани; 6) публичност, прозрачност и непосредственост в съдопроизводствата; 7) защита на подсъдимия.

С оглед на тези основни начала и по пример на руските съдилища съгласно устава им: "Учреждение судебныхъ установлений" от 1864 г., в новоосвободеното българско Княжество се въвежда следното устройство: Съдебната власт се упражнява от: 1) помирителни или селски съдилища; 2) общи съдилища (окръжни, областни или губернаторски съдилища) и 3) особени съдилища (административни, духовни, мюфтийски и военни).

СЕЛСКИ СЪДИЛИЩА

Старата форма на християнските съдилища в България са старейшинските съвети в селата. Първоначално те са съществували само фактически. Християните са се обръщали към тях доброволно, по взаимно съгласие, за да избегнат турските съдилища. През 1867 г. турското правителство признало тяхното съществуване, като те можело да разглеждат спорове на граждани от всяко вероизповедание. Тези съвети съществуват и впоследствие. Във всяко едно село съветът се състои от 3-12 членове. Те се избират за една година измежду грамотните жители на селото, навършили тридесет годишна възраст, които притежават недвижими имоти в селото и имат поне средно образование или упражняват търговска или занаятчийска дейност. Членовете избират измежду си един за председател. Духовното лице в селото е член на съвета по право. Мюсюлманите имат свой отделен съвет. Делата между мюсюлмани и други жители от селото се разглеждат от смесен съвет, състоящ се от равен брой членове - от 3 до 6 члена от всеки съвет - под председателството на най-стария от тях. За нарушение на установените правила председателят и членовете на съвета биват уволнявани или се предават на съд по разпореждане на Губернатора. Тези съвети разглеждат - по взаимно съгласие на страните - граждански дела, дела за

настояйничество и наказателни дела от частен характер , за които законът не предвижда изправително или углавно наказание. Не могат да разглеждат спорове за права върху недвижими имоти и дела, по които държавата или непълнолетен има интерес. Решенията им са задължителни само ако страните са дали предварително писмено съгласие, че ще се подчинят на тях. Те се привеждат в изпълнение от кмета.

Както става ясно, тези старейшински съвети или селски съдилища са първата форма на действащите от 12.XI.1934 г. общински съдилища.

ОБЩИ СЪДИЛИЩА

Общи са окръжните съдилища като първа инстанция и областните (губернаторските) съдилища като втора инстанция. В някои по-големи търговски центрове, съществуват и търговски съдилища. Ведомството на окръжните съдилища е административният окръг или част от него, а на губернаторските - областта (губернията).

Окръжният съд се състои от председател, трима постоянни членове и 12 по избор, а областният съд - от председател, двама постоянни членове и 6 по избор. Председателят и постоянните членове се назначават от Императорския комисар. Изборните членове на окръжния съд се избират за една година от местните жители на окръга - независимо от вероизповеданието им - и се утвърждават от Императорския комисар. Избираеми и избиратели следва да отговарят на съдийските условия, изискуеми при избора на членове на селските съдилища. Изборните членове на областния съд се избират за една година в общо събрание, съставено от председателите и всички членове на окръжните съдилища, на градските и на общинските съвети от областта. Избираеми са всички жители от областта, навършили 30-годишна възраст. За нарушение на служебните си задължения председателите и членовете на окръжните и областните съдилища се отстраняват от длъжност и се предават на съд от Императорския комисар. На окръжните съдилища са подсъдни всички граждански и търговски дела, с изключение на делата, които са подсъдни на особените съдилища, както и наказателни дела, с изключение на онези престъпления, които съгласно прокламацията на Императора от 1 юли 1877 год. са подсъдни на военния съд. Съставът на съда се състои от председател и двама членове. Съществуват разпоредителни и съдебни заседания. Няма съдийска несменяемост. Няма прокурор, а председателят на окръжния съд прави предложение за следствие, което се извършва от член на съда. Няма адвокати - всеки може да бъде повереник, ако е пълнолетен и не е осъждан. Нотариалната дейност се извършва от член на окръжния съд. Също така член на окръжния съд се назначава за съдия-изпълнител. Решенията на окръжните съдилища по дела с цена на иска до 1000 гроша са окончателни и не подлежат на обжалване, а останалите, включително и дела с неоценяем размер на иска, както и присъдите - могат да се обжалват по въззивен ред пред областния (губернския съд).

ОСОБЕНИ СЪДИЛИЩА

Административни съдилища

Те биват окръжни и областни. Първите действат като първа инстанция, а вторите като въззивна. Окръжният административен съд се състои от председател (окръжния

началник) и членове: председателят и двама членове на окръжния съвет. В състава на областния административен съд влизат - под председателството на Губернатора - вицегубернаторът, председателят и двама членове на областния съд, председателят и двама членове от областния управителен съвет. На окръжния административен съд са подсъдни: а) дела по спорове за подсъдност между съдебни и други учреждения (не и военни, спорове, с които се разрешават от Императорския комисар); б) дела за неизпълнение на задълженията по служба на длъжностни лица от административно ведомство; в) искове за вреди и претърпени загуби, причинени на граждани от действията на длъжностни лица; г) искове предявени от държавата или срещу нея и д) дела за отчуждаване на недвижими имоти за държавна и обществена нужда. Решенията на окръжния административен съд подлежат на обжалване пред областния административен съд, чиито решенията по спорове до 5000 гроша са окончателни, а останалите подлежат на утвърждаване от Императорския комисар.

Християнски духовни съдилища

Тези съдилища фактически са съществували и през периода на турския режим. Както старейшинските съвети, те са втора форма християнски съдилища, към които са се обръщали християните, които са искали да избегнат мюсюлманските съдилища. Те са разглеждали бракоразводни дела и всякакъв вид граждански дела, дори и наказателни дела като помирителна инстанция.

Мюсюлмански духовни съдилища (мюфтийски)

Те разглеждат граждански дела между мюсюлмани. На тях са подсъдни: а) дела за лични имуществени отношения между родители и деца, както и между съпрузи; б) бракоразводни дела, дела за законността на раждането и за недействителност на сключените бракове; в) спорове за наследство по закон и завещание. Мюсюлманските духовни съдилища могат да разглеждат други граждански дела между мюсюлмани единствено ако двете страни са съгласни.

Военни съдилища

Те разглеждат постъпките и престъпленията на военните чинове и извършените от гражданите престъпления, посочени в Прокламацията от 01.VII.1877 г. на руския Император. По-късно е издаден Военно-съдебен устав, одобрен от руския Инспекторски комисар на 09.VI.1879 г., с който се определя подсъдността на делата пред постоянните военни съдилища.

* * *

Такава е организацията на съдебната власт Княжеството според "Временните правила за устройството на съдебната власт в България" до издаването на първия Закон за устройство на съдилищата в България, от 25.V.1880 г. и "Допълнение към временните съдебни правила" от 03.VI.с.г. В тези "Временни правила" не се предвижда касационна инстанция. Три месеца по-късно обаче - с Наредба, изготвена в съдебния отдел при управлението и утвърдена на 25.XI.1878 г. от руския Императорски комисар - се учредява и "Върховен съд", който впоследствие заедно с цитирания Закон за устройство на съдилищата в България от 25.V.1880 г. се преименува на "Върховен касационен съд". В обхвата на компетентността му е включено разглеждане на жалби, подадени срещу решения и присъди на областните (губернските) съдилища и срещу решенията на административните съдилища. Ако Върховният съд отмени решение или присъда, разглежда сам делото по същество. Съдът се състои от 3-ма членове, назначени от Императорския комисар, под председателството на управляващия съдебния отдел. По-

късно - през м. май 1879 г. - в отговор на доклад на управляващия съдебния отдел Лукиянов, се предвижда назначаване на председател на Върховния съд. На 26.V.1879 г. Върховният съд е тържествено открит в състав: председател Димитър Греков; и членове: Марко Балабанов, Христо Стоянов и Иван Пенчович. Така първият председател на Върховния съд е Димитър Греков, който скоро след това е назначен за министър на правосъдието. Също така той е и първият министър на правосъдието в първия кабинет на свободна България след встъпването на престола на княз Александър Батенберг.

СЛЕД РУСКАТА ОКУПАЦИЯ ДО СЪЕДИНЕНИЕТО СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ

Съдебната организация, въведена през 1878 г. в новосъздадената българска държава с "Временните правила", е в сила до приемането на първия "Закон за устройството на съдилищата в България" от 25.V.1880 г. Съгласно закона, който е съставен по образец на руските устави от 1864 г., съдебното устройство в Княжеството е следното: съдебните учреждения са - мировите, окръжните и апелативните съдилища като първа инстанция, и Върховният касационен съд. Предвиждат се прокурори и помощник-прокурори, като блюстителите на закона и публични обвинители; съдебни следователи за провеждане на предварително производство по углавни престъпления; съдебни изпълнители за провеждане в изпълнение на съдебните решения и постановления; участие на съдебни заседатели при разглеждане на дела за тежки престъпления (институт, премахнат с изменение на Закона за наказателното производство от 06.XI.1922 г.). Изисква се образователен и професионален ценз при назначаване на съдии и прокурори.

Освен тези съдилища, продължават да действат духовните християнски и мюсюлмански съдилища, а също и военните съдилища.

ИЗТОЧНА РУМЕЛИЯ

Съгласно чл. 18 от Берлинския договор, комисарите на силите, подписали договора, изработват "органически устав на Източна Румелия". Източна Румелия остава област под политическо и военно подчинение на султана, но с автономна администрация. Султанът се представлява от генерал-губернатора или главен управител - християнин, с пет годишен мандат. За такъв е бил назначен княз А. Богориди до м. април 1884 г., когато го замества Г. Кръстевич. С одобрението на султана, главният управител назначава директорите на административните служби, един от които е директор на правосъдието. Правосъдието, според Органическия устав, се осъществява от: а) кметовете на общини, в които няма околийски съдия; б) околийските съдии; в) окръжните съдилища и г) Върховното съдилище. Съществуват и духовни и военни съдилища.

Кметове

Те разглеждат нарушенията, извършени на територията на общината, наказуеми с лишаване от свобода до 24 часа или с глоба до 50 гроша, а също и спорове за движими вещи до 300 гроша. Когато разгледат гражданските спорове, те заседават с още двама членове, наречени "заседници", които имат съвещателен глас и са избрани от общинския съвет. Решенията и присъдите им са окончателни и не подлежат на обжалване.

Околийски съдилища

Те разглеждат дела за престъпления, наказуеми с лишаване от свобода до 1 месец или с глоба до 1000 гроша, като присъдите подлежат на обжалване пред окръжните съдилища. Решенията по граждански дела по лични иски на стойност до 1000 гроша са окончателни, а решенията по лични иски на стойност до 10 000 гроша подлежат на обжалване пред окръжните съдилища. Когато разглежда граждански спорове, околийският съдия заседава с двама помощници наречени "заседници", които имат съвещателен глас и са избирани от градския съвет.

Окръжни съдилища

Те имат две отделения - гражданско и наказателно. Всяко отделение се състои от председател и двама съдии. Когато гражданското отделение разглежда търговски дела, заседават и двама заседатели, избирани всяка година измежду търговци от градския съвет. На гражданското отделение са подсъдни всички иски за спорове за движими и недвижими вещи, освен ония, които са подсъдни на околийските съдии, на шериатското съдилище и на църковните власти, с възможност за обжалване пред Върховния съд като въззивна инстанция, а на наказателното отделение - всички престъпления, които не са подсъдни на околийския съд, с възможност за обжалване пред Върховния съд като въззивна инстанция. Към всеки окръжен съд има по един или повече съдебни следователи и прокурори с един или повече помощници. Прокурорът при окръжния съд е подчинен на главния прокурор към Върховния съд. Прокурорът прочита обвинителния акт в съдебно заседание. Той участва и при разглеждане на граждански дела. Има също и съдебни комисари (днешните съдебни изпълнители).

Върховен съд

Седалището му е в Пловдив. Има два отдела - гражданско и наказателно отделение. Всеки от отделите заседава в състав: първи председател или председателя на отделението и четирима членове. Към Върховния съд действат главен прокурор и помощник прокурор; те участват и при разглеждане на граждански дела.

Съдиите от Върховния съд се назначават от главния управител с одобрението на султана, а останалите съдии - от главния управител по предложение на министъра на правосъдието. Всички съдии са несменяеми, с изключение на онези, които не притежават специални познания по право. Последните се назначават за четири години, след което те могат да станат несменяеми с разрешение на главния управител с одобрение на областното събрание (законодателното тяло) и на тайния съвет на шестимата министри.

Духовни съдилища

Те разглеждат брачни, родствени и настоянически въпроси на мюсюлманите и лицата с други вероизповедания.

Военни съдилища

Компетентността им е определена със Закона за военното съдоустройство от 1882г. Освен това има и административни съдилища:

Окръжни административни съдилища

Те разглеждат жалби на частни лица против действия на административни органи. Във всеки окръг има по един съд, който разглежда административни спорове. Съдът заседава в следния състав: трима членове, които имат право на глас, и трима помощници. Тези, които имат право на глас са: един съдия от окръжен градски съд, определен по жребий за период от 1 година; един депутат от областното събрание, избран за период от 2 години; и старшият съветник на окръжното управление. Помощници са: един съдия от окръжния градски съд; един депутат от областното събрание; и най-младия по служба

съветник от окръжното управление. Председателят е съдията от окръжния граждански съд, избран за член с право на глас. Решенията на окръжните съдилища по административни спорове се обжалват пред "Върховното административно съдилище" като въззивна инстанция.

Върховен административен съд

Този съд разглежда като въззивна инстанция жалби срещу решенията на окръжните административни съдилища и жалби против решения, издадени от главните администратори и от окръжните съвети, а като първа инстанция жалби на частни лица против решения на главните администратори, с които се засягат техни права. Решенията на Върховния административен съд са окончателни. Съдът заседава в състав: председател (член на Върховния съд, избран всяка година); двама съветници, назначавани всяка година - единият от главния управител, а другият от постоянния комитет на областното събрание; и двама слушатели. Има и двама прокурори.

СЛЕД СЪЕДИНЕНИЕТО ДО ДНЕС

Съдебната организация по Закона за устройство на съдилищата от 25.V.1880 г. се въвежда след Съединението и в Южна България, където от 1.I.1886 г. влизат в сила съдебните закони на Княжество България. Уредбата на съдебното устройство остава в сила близо 20 години - до 12.I.1899 г., когато влиза в сила новият Закон за Устройство на съдилищата, който, пак под влияние на руската система, въвежда значителни положителни промени. След тази дата, в продължение на 40 години, с цел да се издигне и затвърди авторитета на съдебната власт и престижа на българския магистрат се провеждат, по подобие на системата на френското съдоустройство, доста чести изменения в съдебното устройство, за да се достигне до днешната организация на съдебната власт в България.

СЕГАШНО СЪДЕБНО УСТРОЙСТВО НА СЪДИЛИЩАТА

Съдебната власт в страната се упражнява от законоустановените съдилища. Те са околийските, областните и апелативните съдилища, които решават делата по същество, и Върховният касационен съд, който съблюдава точното и еднакво прилагане на закона. Околийският съд е едноличен, а другите съдилища са колегиални.

Освен тези съдилища има и "съдебни места", учредени със специални закони. Такива са: общинските съдилища, трудовите помирителни съдилища, специалният съд към Върховна сметната палата и Върховния административен съд. Съществуват и административни юрисдикции - "несъдебни места", а също така и специализирани съдилища: военни, духовни, както и помирителни съдилища.

Околийски съдилища

Районът на действие на околийския съдия е административната околия или част от нея; той се определя от съответния областен съд в общо разпоредително събрание. В случай че при определяне на района на действие на един съд се засяга и изменя района на действие на околийските съдилища от ведомството на различни областни съдилища, въпросът се решава от общото събрание на апелативния съд, след обсъждане с общите събрания на съответните областни съдилища, а ако тези областни съдилища са от

ведомството на различни апелативни съдилища, тогава въпросът се решава от общото събрание на Върховния касационен съд, след обсъждане с общите събрания на съответните областни съдилища. С определението за установяване на района на действие на околийските съдилища, компетентният съд определя и под ведомството на кой областен съд ще бъде включен околийският съд. Определенията на областния, апелативния или на Върховния касационен съд подлежат на одобрение от министъра на правосъдието. В Царството има 100 околийски съдии. В 37 околийски съдилища, освен титулярните околийски съдии, има по един или няколко заместници на околийския съдия, броят на които възлиза общо на 56 души. Броят на околийските съдилища, техните седалища и броят на съдиите се определя ежегодно със Закона за бюджета на държавата. Първоначално тези съдилища са учредени със Закона за устройство на съдилищата от 25.V.1880 г. под наименованието "Мирови съдилища", а съдиите са се наричали "мирови съдии". Промяната е осъществена с Наредба-закон за устройство на съдилищата от 12.XI.1934 г., с която те са преименувани на "Околийски съдилища", а съдиите са се наричали "околийски съдии" и "заместници околийски съдии". При необходимост министърът на правосъдието може да изпрати допълнителни членове в помощ на околийските съдии. Когато околийският съдия отсъства или е възпрепятстван да изпълнява задълженията си, той се замества от старши заместник-околийски съдия; ако няма такъв - от редовен или допълнителен член по назначение от председателя на съответния областен съд. Околийският съдия заседава в седалището на съда. Със Закона за подвижните мирови съдии от 6.VIII.1920 г. се предвиди разглеждането на делата да се осъществява в седалищата на подучастъци, определени от съответния окръжен съд с одобрението на Министерството на правосъдието. Това положение продължило до 2.I.1926 г., след която дата само фискални и наказателни дела от общ характер, ако по тях се призовават не по-малко от 25 свидетели, се разглеждат от съдията по седалище на участъците, които се определят от съответния окръжен (по-късно областен) съд с одобрението на министъра на правосъдието. След 12. XI.1934 г. в околийските съдилища се разглеждат и граждански дела, ако седалището на участъка е отдалечено от седалището на околийския съд най-малко на 20 км.

Областни съдилища

Съществуват 25 областни съдилища с едно или повече отделения. Числеността им и седалищата се определят със Закона за устройство на съдилищата, а броят на съдиите и прокурорите е променлив и се определя със Закона за бюджета на държавата. До Наредбата-закон за устройство на съдилищата от 12.XI.1934 г. тяхното наименование е окръжни съдилища. Областните съдилища се състоят общо от 25 председатели, 30 подпредседатели, 115 членове, 25 прокурори и 23 заместник-прокурори. Районът на действие е административната област или част от нея. Техните ведомства се определят и изменят от общите събрания на съответния апелативен съд, след обсъждане с общите събрания на съответните областни съдилища. В случай че се променя районът на действие на областни съдилища, подведомствени на различни апелативни съдилища, то решението се взема от общото събрание на Върховния касационен съд. Определенията на апелативния съд или на Върховния касационен съд подлежи на одобрение от министъра на правосъдието. Всеки областен съд има председател, членове, а ако отделенията са повече от едно - и подпредседатели. Областният съд заседава в състав: председателят (или подпредседател) и двама членове. В областния съд има и допълнителни членове според необходимостта, които попълват състава на съда и

заместват един от редовните членове. На всеки две години в края на месец юни общото събрание на областен съд, който има повече от две отделения, определя председателя, подпредседателите и членовете на съда в съответните отделения - и то по такъв начин, че един и същ съдия да не заседава повече от две години в едно и също отделение. В областните съдилища с две отделения това разпределение става с преместване на съдиите от едно отделение в друго. Ако председателят на съда отсъства или е възпрепятстван, той се замества от най-възрастния подпредседател, а ако отсъства и подпредседател, той се замества от най-възрастния член. Когато отсъства или се отвежда някой от съдиите, за попълване на състава на съда председателят определя съдия от другите отделения. В случай че няма такъв, определя съдия-следовател или околийски съдия. Областните съдилища заседават в съда. Когато обаче са призовани повече от 25 свидетели по едно или по няколко наказателни дела от общ характер или фискални дела, тези дела могат да се разгледат в населеното място, което е най-близо до местожителството на свидетелите, след като се издаде определение от общото събрание и разрешение от Министерството на правосъдието.

Към областните съдилища действат 52 съдии-следователи, които провеждат предварителни проверки. Районите им на действие се определят от общото събрание на съответния областен съд. Когато съдия-следователят е възпрепятстван, председателят на областния съд възлага изпълнението на неговата длъжност на един от другите съдии-следователи в съдебната област или на редовен или допълнителен член на съда. При необходимост министърът на правосъдието може да назначи допълнителни членове в помощ на съдиите-следователи.

Апелативни съдилища

Апелативните съдилища са три - в София с 6 отделения, в Пловдив с 5 отделения и в Русе с 4 отделения. Всеки апелативен съд има председател, подпредседатели и членове. В трите апелативни съдилища има общо трима председатели, 13 подпредседатели, 47 членове, 3-ма прокурори и 10 заместник-прокурори. Съставът на съда във всяко отделение се състои от председателя или подпредседателя и двама членове. На всеки две години в края на месец юни общото събрание на съда определя председателя и разпределя подпредседателите и членовете по отделения така, както се разпределят съдиите в областните съдилища. Когато председателят отсъства или е възпрепятстван, той се замества от старшия подпредседател, а в отсъствието и на подпредседател - от най-възрастния член. За попълване състава на апелативния съд, ако отсъства някой от съдиите и няма свободни съдии от другите отделения, председателят на най-близкия областен съд определя един от старшите съдии. Ако определеният съдия ще участва в повече от едно съдебно заседание, се уведомява Министерството на правосъдието.

Апелативните съдилища действат и като касационна инстанция по изпълнителни и фискални дела.

Върховен касационен съд

Състои се от председател, 7 председатели на отделения и 30 членове. Заседава в състав: председателят или председател на отделение и четирима членове. В случай че един от съдиите отсъства или е възпрепятстван по извинителни причини, Върховният касационен съд може да заседава в състав само от четирима съдии. Освен жалби и

протести против окончателни присъди, решения и определения, Върховният касационен съд разглежда и молби за отмяна на влезли в законна сила присъди и решения. Прокурорският надзор се осъществява от главния прокурор и 3-ма прокурори на отделение.

По предложение на министъра на правосъдието Върховният касационен съд се произнася в общо разпоредително заседание по въпроси, които на практика повдигат съмнение и не се решават еднакво от съдилищата. Тълкуването на законите, които той дава, в такива случаи се обнародват по разпореждане на министъра на правосъдието и са задължителни за съдилищата. По предложение на министъра на правосъдието Върховният касационен съд се произнася и в случаите, когато по едни и същи въпроси има разногласия между общите и особените съдилища по тълкуването на закона.

Общински съдилища

Те са учредени с Наредба-закон от 12.XI.1934 г. и заместиха селско-общинските съдилища, създадени със Закона от 11.V.1922 г. И по-рано е имало селско-общински съдилища, уредени със Закона от 7.VI.1888г. и закрити на 14.I.1904 г. Днес във всяка община има общински съд. Службата се изпълнява от общинския кмет, а в община, която е седалище на административна околия, министърът на вътрешните работи и народното здраве назначава за общински съдия лице с юридическо образование, преминало юридически стаж и издържало държавния изпит. На тези съдилища са подсъдни личните искове до 1 000 лв.; нарушенията, наказуеми със лишаване от свобода до 1 месец и глоба до 1 000 лв.; и настояничествата върху малолетни и запрети. Общинският съдия изпълнява и нотариална служба (заверява договори и пълномощни с материален интерес до 10 000 лв., а също и всякакви преписи от документи, извършва протести на менителници и записи на заповед на стойност до 100 000 лв.). Решенията по искове до 500 лв. и присъдите, с които е наложено наказание до 5 дни лишаване от свобода и 500 лв. глоба, не подлежат на обжалване; другите решения и присъди могат да се обжалват по въззивен ред пред околийския съд, решенията и присъдите на който не подлежат на обжалване.

Трудови помирителни съдилища

Те са учредени със закона за настаняване на работа и осигуряване при безработица от 5.V.1925 г. Към всяко местно бюро за настаняване на работа министърът на търговията, промишлеността и труда определя помирителен съд в състав: местният околийски съдия (в София член на областния съд) за председател и членове - по един представител на работниците и на работодателите. Тия съдилища разрешават спорове по настаняването, уволняването, назначаването и изплащането на заплатите на работниците. Решенията им подлежат на касационно обжалване пред областния съд.

Специализиран съд при Върховната сметна палата

Този съд е учреден със Закона за Върховната сметна палата и за окръжните сметни палати от 9.III.1925 г. Той заседава в състав: председател и двама членове. За председател за период от една година се определя, със заповед на министъра на правосъдието, един от председателите на отделение на Върховен касационен съд. От 23.II.1935 г. до 14.V.1940 г. - се назначава за постоянен председател един от съдиите или бившите съдии, притежаващи ценз за председател на отделение на Върховния касационен съд, а преди това от учредяването на съда до 23.II.1935 г. Върховният касационен съд командироваше ежегодно за председател един от членовете си. Длъжността на председателя се счита за служба в съдебното ведомство. Членовете на съда са съветници на Върховната сметна

палата, избрани от общото събрание на палатата. Този съд разглежда по същество и окончателно дела за задължения, констатирани от финансовите инспектори и надминаващи 2 000 лв. , които по-рано се разглеждаха от апелативните съдилища.

Върховен административен съд

Върховният административен съд е учреден със Закона от 3.IV.1912 г. Състои се от председател, 4-ма председатели на отделения и 15 членове. Прокурорският надзор се състои от главен прокурор и 4-ма прокурори на отделение. По ценз, положение и заплата съдиите и прокурорите са приравнени на съответните длъжности във Върховен касационен съд, но за членове и прокурори на отделение могат да бъдат назначавани - и то най-много една трета от общото число - и лица, които отговарят на условията да бъдат назначени за апелативни съдии и имат най-малко три години опит в работа на висши длъжности в административни учреждения. За всяко вакантно място за член или прокурор на отделение Върховният административен съд на общо събрание на съдиите и прокурорите избира по трима кандидати, от които един с административна служба. С Указ министърът на правосъдието предлага за назначение един от тримата кандидати. Съдиите и лицата от прокурорския надзор са несменяеми до 60 годишна възраст. Дисциплинарната власт над съдиите и прокурорите се упражнява от общото събрание на съда по правилата и реда за съдиите на Върховния касационен съд.

Върховният административен съд разглежда като първа и последна инстанция жалби за отмяна на административни актове на публичните власти, а като касационна инстанция - жалби против окончателните решения на административните юрисдикции или против някои решения на областните съдилища (по закона за пенсиите, закона за благоустройството). Жалбите за отмяна на административните актове на министри се разглеждат в общо събрание; всички други жалби се гледат в отделенията на съда в състав: председател или председател на отделение и двама членове.

Върховният административен съд на общо събрание, по предложение на съответния министър, се произнася принципиално по тълкуване наредбите на законите, отнасящи се до неговото ведомство. Даденото тълкуване е задължително за всички места и лица.

Военни съдилища

Военното правосъдие, съгласно Наредба от 29.I.1938 г. се осъществява в мирно време от областните военни съдилища и военно-касационния съд, а във военно време от военно-полевите съдилища. Във военно време военното правосъдие се осъществява и от командирите на полковете и по-горните военни началници, а също и от командирите на военно-полицейските ескадрони и от съдебните офицери при военно-полицейските дружини.

Има четири областни военни съдилища със седалища: София, Пловдив, Плевен и Шумен. Те разглеждат делата по същество, а военно-касационният съд, който има седалище в София, следи за точното и еднакво прилагане на законите. За провеждане на предварително дирене, при всеки областен военен съд има военни следователи. Прокурорският надзор към военно-касационния съд и към всеки областен военен съд се осъществява от прокурор и заместниците му. Военно-прокурорският надзор е независим от съда, при който се намира, и е под надзора и ръководството на министъра на войната,

упражнявани чрез началника на военно-съдебната служба. Прокурорите и техните заместници действат на основание на своето убеждение и закона. Има и кандидати за военно-служебна длъжност. Те преминават предвидения в Закона за устройството на съдилищата стаж при областните военни съдилища, а във военно време - при военно-полевите съдилища. Най-малко 1/4 от периода за стаж кандидатите прекарват в гражданските съдилища. Успешно завършилите стажа и издържали теоретико-практическия държавен изпит се ползват с всички права по Закона за устройство на съдилищата и Закона за адвокатите.

Областният военен съд се състои от председател, постоянни и временни членове. Временните членове се избират измежду офицерите във войската с жребий. Областният военен съд заседава в състав: председателят и двама членове - съдии, от които единият е временен.

Военно-касационният съд се състои от председател и постоянни членове. Той заседава в състав: председателят и двама членове.

Висшето военно-съдебно управление се осъществява от началника на военно-съдебната служба, който е непосредствено подчинен на министъра на войната. Към него действа завеждащ съдебната част.

За военно-съдебните офицери се назначават само офицери с юридическо образование, които са прекарвали най-малко три години като офицери действителна служба както следва: а) за заместник-военен прокурор, постоянен член и военен следовател при областен военен съд - ако са издържали държавен изпит съгласно Закона за устройство на съдилищата и изпита по военно-наказателно право и военно-наказателно съдопроизводство пред комисия от трима военни съдии, назначени от началника на военно-съдебната служба, и са били удостоени за тази длъжност от председателя и прокурора на областния военен или военно-полевия съд, при който са изкарвали стажа си; б) за прокурор към областен военен съд и заместник-прокурор към военно-касационния съд се назначават лица, които са прослужили най-малко четири години като заместник-прокурори, членове или военни следователи при областните военни съдилища; в) за председател на областния военен съд и завеждащ съдебната част при военно-съдебната служба - най-малко две години като прокурори към областните военни съдилища или заместник-прокурори при военно-касационния съд; г) за член и прокурор на военно-касационния съд - най-малко три години като председател на областен военен съд; д) за председател на военно-касационния съд - най-малко две години като прокурор или член на този съд; е) за началник на военно-съдебната служба се назначава лице, което е прослужило най-малко две години като прокурор или председател на военно-касационния съд.

Назначаването на прокурори при областните военни съдилища и заместник-прокурори при военно-касационния съд става по предложение на началника на военно-съдебната служба, след като се изиска мнение от военно-касационния съд, на прокурора и председателя на областния военен съд, при който кандидатът за тия длъжности е служил дотогава, а председателите на областните военни съдилища, прокурорът и членовете на военно-касационния съд се назначават по предложение на началника на военно-съдебната служба измежду удостоените за тия длъжности от военно-касационния съд.

Началникът на военно-съдебната служба упражнява надзор над всички военно-съдебни места и лица; той е длъжен да ги проверява най-малко един път в годината. За открити нередности, той предлага мерки за поправянето им, а в по-важни случаи

докладва на министъра на войната, който осъществява общ надзор над военно-съдебните места и лица. Военно-касационният съд, ако при преразглеждане на делата открие нередности в съдопроизводството и деловодството, с определение предупреждава виновните лица, а в по-важни случаи уведомява началника на военно-съдебната служба. По същия ред действа и прокурорът към същия съд по отношение на прокурорите към областните военни съдилища. Надзорът над военните следователи принадлежи на председателя на областния военен съд. За констатирана съществена нередност председателят или прокурорът донася на началника на военно-съдебната служба. Военните съдилища не обсъждат действията на лицата от прокурорския надзор, но за допуснати нарушения уведомяват началника на военно-съдебната служба. По същия начин действат и членовете от прокурорския надзор за констатирани нередности, допуснати от военните съдилища.

Когато се обяви военно положение, военните съдилища се преименуват на военно-полеви съдилища. Освен тях, във военно време се откриват още военно-полеви съдилища при всяка дивизия или по-голямо отделно войсково съединение, в обсадните места и в завладените области. Всеки военно-полев съд се състои от председател и двама членове-съдии. Действат и запасни членове, както и военно-полеви прокурор, негови заместници и военни следователи. Военно-касационният съд продължава да действа и във военно време. За чинове при военно-полевите съдилища и при военно-касационния съд във военно време, а също и за военно-полеви следователи, се назначават офицери с юридическо образование от действащата войска и запаса.

Духовни съдилища

Признатите духовни съдилища от източно-православното и всички други вероизповедания разрешават спорове за разтрогване и унищожаване на сключени пред надлежния орган на тези вероизповедания бракове и свързаните с това въпроси за упражняване родителската власт и за издръжката на съпругата и децата, размерът на която се определя от общите граждански съдилища. Те не могат да разглеждат спорове от частно-правно естество. Съдопроизводството пред духовните съдилища се урежда с правилници, одобрени от Министерството на външните работи и изповеданията, след като се изиска мнение на Министерство на правосъдието.

Духовни съдилища под управлението на българската църква има в седалището на всяка Митрополия под председателството на Митрополита или на един негов заместник. Те се наричат епархиални духовни съвети и се състоят от председател и четирима епархиални свещеници, избираеми само от духовните избиратели. Те разглеждат духовните и епархиални дела. Решенията им се обжалват пред Св. Синод като апелативна и последна инстанция.

Компетентността на мюсюлманските духовни съдилища (мюфтийски съдилища) е ограничена със Закона за ограничаване компетентността на мюфтийските съдилища от 20.VII.1938 г. До тая дата на мюфтийския съд бяха безусловно подсъдни: 1) дела по лични и имуществени отношения между родители и деца; 2) дела по лични и имуществени отношения между съпрузи; 3) бракоразводни дела, дела за законност на раждане и за недействителност на бракове и 4) наследствени спорове по закон и по завещание. Последната категория спорове се разглеждат от надлежния областен или околийски съд

на общо основание, ако двете страни са пълнолетни и заявят, че не желаят да отнесат спора за разглеждане от мюфтията.

Помирителен съд

Съдът може да разглежда и решава всички спорове, които подлежат на разглеждане от гражданските съдилища, с изключение на следните: 1) спорове за семейни права и за права на лично състояние; 2) спорове, по които страните са непълнолетни или лица, намиращи се под настойничество или попечителство; 3) спорове, по които страни са държавата, областните управи, общините, училищата и черковните настоятелства; 4) спорове, свързани с престъпления от общ характер, с изключение на спорове за вреди и загуби, причинени от престъпление, наказателното преследване по което е приключило.

Съществуват доброволен и задължителен помирителен съд. При доброволния помирителен съд, страните по взаимно съгласие, изразено в помирителен договор, предоставят разрешение на един или повече помирители в нечетно число да разрешат възникналите между тях спорове. Помирителният договор се подписва от страните и помирителите и се заверява по нотариален ред. Задължителният помирителен съд се учредява, когато страните не се съгласяват да изпълнят поетото от тях задължение да съставят помирителен договор. В този случай - по искането на заинтересованата страна - съдът, на който би било подсъдно делото, назначава помирители.

Не могат да бъдат назначавани за помирители: 1) съдии и прокурори, освен в които страна е държавата или обществено учреждение и в случаи, в които са избрани за председатели на помирителен съд по взаимно съгласие на страните и с разрешение на министъра на правосъдието; 2) неграмотните; 3) лишени от граждански права; 4) несъстоятелните длъжници; 5) поставените под запрещение; 6) непълнолетните и 7) чужденците, освен ако и двете страни са чужденци - когато само едната е чужд поданик, двама от помирителите трябва да бъдат български поданици.

Решението на помирителния съд не подлежи на въззивно обжалване; против него може да се подава само молба за унищожаване и молба за отмяна. Изпълнителен лист по тия решения издава околийският съдия или областният съд, съобразно цената на иска.

ДЛЪЖНОСТНИ ЛИЦА В СЪДЕБНАТА СИСТЕМА

Кандидати за съдебна длъжност

Във всички съвременни правови страни държавата полага особени грижи при подбора на съдиите. Изисква от тях да притежават всички човешки добродетели и съдийски качества. И наистина, този, който е овластен от закона да се разпорежда с честта, свободата и живота на гражданите, да бъде съдник на човешките прегрешения, да отсъжда правото и справедливостта, трябва да притежава високи качества. Съдията трябва да е с висок морал и безупречно поведение, да не проявява човешки слабости, да е трудолюбив, честен, неподатлив на странични влияния и давления, да има житейски опит и личен авторитет. Освен тези морални качества, той трябва да е човек със всеотдайна обща култура и интелект, свеж ум, както и добра теоретическа и практическа правна подготовка. Само такива магистрати ще внушават на гражданите доверие в правосъдието и ще могат достойно да изпълняват трудната и деликатна функция, която им е поверена. Затова - на младите юристи, завършили правните науки и желаещи да се отдадат в служба на правосъдието - трябва да се даде възможност да придобият и затвърдят тия съдийски добродетели и да се подготвят за самостоятелна съдебна служба. Това може да се

постигне само посредством стаж при областните съдилища. Такъв стаж има във всички страни.

У нас стажът на кандидатите за съдебна длъжност е въведен със Закона за устройство на съдилищата от 12.I.1899 г. Той трае две години. Първата година е безплатен, а втората година платен - кандидатите за съдии получават заплата, определена в държавния бюджет. След изтичане на втората година те се уволняват автоматично. За кандидати се назначават лица, които са завършили правни науки. Те се назначават по ред на успеха от университетската им диплома. За да бъдат назначени, не се изисква да държат предварително теоретичен изпит, какъвто се изискваше от 12.I.1899 г. до 3.XII.1914 г. и от 29.VII.1922 г. до 2.I.1936 г. Със заповед на министъра на правосъдието кандидатите се разпределят между областните съдилища по 5 на отделение, а в Софийски областен съд по 6 на отделение. Работата, която се възлага на кандидатите се състои в: а) запознаване с канцеларското деловодство; б) изготвяне на проекторешения, присъди, определения, обвинителни актове и заключения за прекратяване на следствени дела; в) изготвяне на проекти на нотариални актове, заверяване на преписи и извършване на протести; г) запознаване с дейността на съдебните изпълнители и д) дейността на секретарите. Председателят на съда, след като изслуша мнението на прокурора, разпределя кандидатите на работа в канцеларията на съда, в отделенията, при прокурорите, при съдия-следователите, околийските съдии, съдебните изпълнители и нотариусите. Тези от тях, които са прослужили една година и са придобили достатъчно опит и практическа подготовка, получават удостоверение от председателя и прокурора на съда. Ако в продължение на една година и 6 месеца не получат такова удостоверение, биват уволнени. Този срок, поради болест на кандидата или по друга уважителна причина може да бъде продължен от министъра на правосъдието с още 6 месеца по молба на председателя на съда. След получаване на това удостоверение, председателят на съда може да им възлага да заместват отсъстващи по предвидените в закона причини нотариуси или съдебните изпълнители. Кандидатите за съдии не може да заместват съдии, прокурори и съдия-следователи, каквото право те имаха с Наредбата-закон за устройство на съдилищата от 12.XI.1934 г. След като завършат двегодишния стаж и получат удостоверение, че са придобили достатъчно опит и практическа подготовка, че имат добро поведение и се ползват с добро име в съдебната колегия и в обществото, те се допускат до теоретико-практически изпит, който се провежда в Министерството на правосъдието по специален правилник и програма. Този теоретико-практически държавен изпит е въведен от 02.I.1926 г. До тази дата от 5.V.1910г. - след завършване на стажа, кандидатите за съдии държаха практически изпит, който се провеждаше към съответния апелативен съд. За времето от 12.I.1899 г. до 05.V.1910 кандидатите не държаха държавен изпит след завършване на стажа. Продължителността на стажа е променена в различните периоди. Така от 12.I.1899 г. до 05.I.1904 г. стажът е бил с продължителност две години, от 05.I.1904 г. до 05.V.1910 г. 6 месеца и от 05.V.1910 г. до 02.I.1926 г. стажът е бил една година, като след тази дата се въвежда двегодишен стаж. По изключение на студентите по право, които са участвали във войната 1915-1918 г. е признато правото да изкарат стаж с продължителност 6 месеца и да се освободят от кандидатски теоретико-практически изпит, ако са се записали като редовни студенти до края на 1927 г.

Кандидатите за съдебна длъжност, издържали успешно теоретико-практическия държавен изпит, се вписват по реда на успеха им в таблица, съставена от изпитната комисия. При еднакъв успех се избират тези, които имат по-продължителна служба, а ако имат еднаква служба - на по-възрастните. Кандидатите, които не са назначени за допълнителни членове, допълнителни зам.-прокурори, нотариуси и съдебни изпълнители - до съставянето на таблицата за следващата сесия на държавния изпит се поместват отново в нея по същия ред.

Теоретико-практическият изпит се провежда два пъти през годината - през м. май и м. декември пред комисия, назначена от министъра на правосъдието измежду съдиите от Върховен касационен съд и Върховен административен съд, професорите по правни науки от юридическия факултет на университета и висши чиновници при Министерството. Изпитът е писмен и устен. Писменият изпит се състои в писмено разрешаване на една практическа задача от гражданското или търговското право и една от наказателното право. Разрешението следва да бъде обосновано теоретически. Устният изпит се държи по гражданско право, търговско право, наказателно право, държавно и административно право, гражданско и наказателно съдопроизводство, а от декемврийската сесия на 1942 г. и по военно-наказателно право и съдопроизводство. До устен изпит се допускат само издържалите успешно писмения изпит. Допуска се поправителен изпит най-много по два предмета. Неиздържалите успешно изпита, се допускат до поправителен изпит. Кандидат, който не издържи успешно поправителния изпит, не се допуска на изпит за трети път, освен с разрешение на министъра, който може да разреши на кандидат, който не е издържал три пъти държавен изпит да се яви още един път, ако е издържал успешно писмения изпит в една от сесиите. Показалите на устния изпит слаб успех на повече от два предмета повтарят само устния изпит, ако се явят най-късно на втората от следващите сесии.

Освен кандидати за съдебна длъжност има и кандидат-адвокати. Двугодишния им стаж се провежда при адвокати, които имат 5-годишна адвокатска практика. Стажът им е уреден в специален правилник, изработен от Висшия адвокатски съвет. След стажа и те полагат теоретико-практичен държавен изпит. Издържалите успешно изпита, се вписват по реда на успеха в същата таблица, в която се вписват издържалите успешно изпита кандидати за съдебни длъжности, и могат да бъдат назначени за допълнителни членове, допълнителни зам.-прокурори, нотариуси или съдебни изпълнители, ако не се отдадат на адвокатска професия.

НОТАРИУСИ И СЪДЕБНИ ИЗПЪЛНИТЕЛИ

Кандидатите за съдебна длъжност, издържали теоретико-практическия държавен изпит със среден или добър успех, се назначават за нотариуси или съдебни изпълнители. Те получават заплата, определена в Закона за бюджета на държавата. След като прослужат в заеманата длъжност най-малко 4 години, получават заплата на заместник-околийски съдия, ако бъдат удостоени по реда на предложенията.

Нотариусите, а където няма такива - околийските съдии, извършват нотариална служба съгласно Закона за нотариусите от 14.II.1885 г. До тая дата мировият съдия извършваше нотариалната работа съгласно допълнението към Временните съдебни правила. Те се зачисляват към съответния областен съд.

Съдебните изпълнители, на които е възложено изпълнението на съдебните и други актове, действат съгласно Наредба-закон за съдебните изпълнители от 01. III.1935г., която отмени дотогавашния Закон за съдебните пристави от 31.XII.1902 г. Длъжността съдебен

пристав е създадена със Закона за устройство на съдилищата от 25.V.1880 г., а до тая дата решенията на съдилищата се изпълняваха от член на окръжния съд, съгласно Временните съдебни правила.

ДОПЪЛНИТЕЛНИ ЧЛЕНОВЕ И ДОПЪЛНИТЕЛНИ ЗАМЕСТНИК-ПРОКУРОРИ

Кандидатите за съдебна длъжност, издържали теоретико-практически държавен изпит с добър или много добър успех, се назначават за допълнителни членове или допълнителни заместник-прокурори. Допълнителните членове попълват състава на областните съдилища, а допълнителните заместник-прокурори заместват заместник-прокурори при областните съдилища. Едните и другите се разпределят и назначават към областните съдилища от министъра на правосъдието при необходимост. Председателят на областния съд може да възложи на допълнителен член да замества околийския съдия-следовател, ако отсъстват или са възпрепятствани да изпълняват службата си. В случай на нужда, Министерството на правосъдието може да назначи в помощ на съдебните следователи и допълнителни членове. След като прослужат две години, ако бъдат удостоени по реда на предложенията, допълнителните членове и допълнителните заместник-прокурори могат да бъдат назначени за заместник-околийски съдии.

Длъжностите на допълнителните членове и допълнителните заместник-прокурори са създадени с измененията на Закона за устройство на съдилищата от 22.VII.1922 г. Този институт е съществувал и по-рано от 05.V.1910 г. до 09.VI.1917 г.

СЪДИИ

В организацията на съдебната власт на първо място стоят съдиите. Те са длъжностни лица, които осъществяват целите и задачите на правосъдието. От достойнството на съдиите зависи достойнството на самата съдебна власт. Библията отъждествява съдиите с богове, защото те раздавали на земята правосъдие, което е предвестник – прелюдия - на вечното правосъдие. Правосъдието пази върховните интереси на държавата и интересите на гражданите ѝ. Изпълнявайки най-деликатната функция на държавния механизъм, то трябва да е поверено в опитни ръце, на прозорливи умове. Затова още при назначаването на първата съдийска длъжност се прави взискателен подбор, за да се изберат лица, които са правно добре подготвени практически и юридически, да са просветени, морално издигнати, обективни, честни и справедливи. Същите съдийски добродетели трябва непрестанно да бъдат насърчавани и развивани, за да могат впоследствие достойно да заемат другите по-горни длъжности, които ще им бъдат поверени. Само такива магистрати ще поддържат правното чувство у гражданите и не ще го разколебят със своите съдийски действия и актове; те ще внушават на всички доверие в правосъдието и ще издигнат авторитета на съдебната власт.

ПРОКУРОРИ

Прокурорският надзор е учреден към съдилищата в държавно-обществен интерес. У нас този институт е въведен със Закона за устройство на съдилищата от 25.V.1880 г. Прокурорът е блюстител на закона, орган на обвинителната власт, която е едно разклонение на съдебната власт, и представител на публичните интереси пред съдилищата. Прокуратурата е независима от съдебната власт.

Към Върховния касационен съд има главен прокурор и прокурори на отделения, а при апелативните и областните съдилища – прокурори и заместник-прокурори; при

необходимост при областните съдилища има и допълнителни заместник-прокурори. Към околийския съд няма прокурори; там правото на обвинение в съда се предоставя на пострадалите от престъпни действия лица, на полицията и другите административни власти.

Характерна особеност на лицата, упражняващи прокурорски надзор, за разлика от статута на съдиите е: а) Йерархическа подчиненост – по-долните по степен прокурори са подчинени на по-горните. Прокурорските заместници действат под ръководството на прокурорите, които заместват; прокурорите при областните съдилища са подчинени на прокурорите към апелативните съдилища, а последните, както и главният прокурор при Върховния касационен съд, са административно подчинени пряко на министъра на правосъдието. Когато обаче правят искане или дават заключение, лицата, упражняващи прокурорски надзор, действат по свое убеждение и въз основа на закона; б) Единство – по всяко дело прокурорът може да замести заместника си; прокурорът към по-горният съд може да изпълнява или да възложи на негов заместник изпълнението на длъжността на подчинените му.

В случай на болест или отсъствие на прокурора - длъжността се изпълнява от заместника му, а ако има няколко заместници – от старшия по служба.

Ако е необходимо главният прокурор при Върховния касационен съд може да възлага на прокурора или на един от заместник-прокурорите при местния апелативен съд, а прокурорът към апелативен съд – на прокурора или на един от заместник-прокурорите при местния областен съд, да изпълнява длъжността на прокурора на отделение или заместник-прокурор при надлежния съд. За всеки такъв случай се съобщава на министъра на правосъдието, а ако възлагането ще продължи повече от едно заседание - се иска разрешение от министъра. Всяка година през месец септември прокурорите при съдилищата, на йерархичен принцип, представят на министъра на правосъдието доклад за престъпността в своите райони, за движението на наказателните дела, за отменените и изменените от по-горните съдилища присъди, за ефикасността на наказателната репресия и за мерките, които трябва да се вземат за отстраняване причините на престъпността, за откриване виновните и за наказанието им.

НАЗНАЧЕНИЕ НА СЪДИИ И ПРОКУРОРИ

За да бъде назначено едно лице на съдийска или прокурорска длъжност, трябва да притежава общ и служебен ценз.

Общ ценз: да е български гражданин; пълнолетен; да не е лишен от права; да не се намира под съд и следствие или да не е осъждан за престъпление от общ характер, макар да е бил освободен от наказание по давност, помилване или поради амнистия или да е бил реабилитиран; да не се намира или да е бил под настойничество поради разточителство; да не страда от заразна болест, от епилепсия и да няма физически недостатък, който би му пречил на службата.

Служебен ценз: за заместник-околийски съдия се назначава лице, което е прослужило най-малко 2 години като допълнителен член или допълнителен заместник-прокурор при областен съд; за околийски съдия - 1 година като заместник-околийски съдия; за член или заместник-прокурор при областен съд - 1 година като околийски съдия; за съдебен следовател - 2 години като член или заместник-прокурор при областен съд; за подпредседател на областен съд - 3 години като член или заместник-прокурор при областен съд или 1 година като съдия-следовател; за инспектор на нотариусите - същите условия, както за подпредседателя на областен съд и освен това 1 година от

прослуженото време да е бил съдия в околийски съд, в който се върши нотариална работа; за прокурор при областен съд се назначава лице, което е прослужило най-малко 1 година като подпредседател на областен съд или 2 години като съдия-следовател, или 4 години като член или заместник прокурор при областен съд; за председател на областен съд, член или заместник-прокурор при апелативен съд - 3 години като съдия-следовател или 2 години като подпредседател на областен съд, или 1 година като прокурор при областен съд; за подпредседател на апелативен съд или съдебен инспектор - 2 години като председател на областен съд, член или заместник-прокурор при апелативен съд; за член на Върховния касационен съд, прокурор на отделение при същия съд или прокурор при апелативен съд - 2 години като подпредседател на апелативен съд или 4 години като член или заместник-прокурор при апелативен съд; за главен прокурор при Върховния касационен съд, председател на отделение при същия съд, председател на апелативен съд и главен съдебен инспектор - 3 години като член на Върховния касационен съд, прокурор на отделение при същия съд или прокурор на апелативен съд; за пръв председател на Върховния касационен съд - 4 години като председател на отделение или главен прокурор при Върховния касационен съд.

Съдиите при Софийския околийски съд и съдиите и прокурорите при Софийския областен съд по чин и заплата са приравнени: председателят на областния съд - на подпредседателя на апелативен съд; прокурорите - на заместник прокурора при апелативен съд; подпредседателите, съдиите-следователи със седалище в София и околийският съдия - на прокурори при провинциален областен съд; членовете и заместник-прокурорите на областния съд - на подпредседател на провинциален областен съд; заместник-околийският съдия - на член на провинциален областен съд.

Началниците на гражданския и наказателния отдел при Министерството, техните помощници и директорите на Централния затвор са съдии, командировани от министъра на правосъдието: началниците на гражданския и наказателния отдел измежду съдиите и прокурорите на Върховния касационен съд и апелативните съдилища; помощник-началниците на същите отдели - измежду членовете на апелативните съдилища и измежду подпредседателите и членовете на областните съдилища.

За инспектори на съдебните изпълнители се назначават лица, които са прослужили най-малко 3 години като съдебни изпълнители и 3 години като заместник-околийски съдии или адвокати с най-малко 6-годишна адвокатска практика. По заплата те се приравняват на околийски съдия. При липса на лица с такъв ценз, министърът на правосъдието може да назначи и лица с по-малък ценз, но които са прослужили най-малко 3 години като съдебни изпълнители. За началник на бюро за съдебна статистика се назначава юрист, който има най-малко 3-годишна съдийска или адвокатска практика. Той се повишава на място със заплата на околийски съдия.

Лицата измежду преподавателския персонал на правния факултет при университета могат да бъдат назначавани на съдийска и прокурорска длъжност, ако бъдат предложени: редовните професори, ако са навършили 40 години - до член на Върховния касационен съд вкл.; извънредните професори, ако са навършили 35 години - до член или заместник-прокурор при апелативен съд вкл.; редовните доценти, ако са навършили 30

години – до подпредседател или прокурор при областен съд вкл. Предложенията се правят от органа, който съставя таблицата за поисканата длъжност.

Адвокати, които упражняват редовно професията си, могат да бъдат назначавани на съдийска или прокурорска длъжност, ако имат юридическо образование и са упражнявали адвокатска професия толкова време, колкото би било необходимо да прослужат, ако бяха съдии или прокурори, като за заместник-околийски съдия се изисква да са упражнявали професията си най-малко 2 години. Те се предлагат - според поисканата длъжност - от органа, който прави предложенията за повишение. При предложенията се взема предвид професионалната дейност, научните трудове и поведението на адвоката в обществото.

НАЗНАЧЕНИЕ НА СЕКРЕТАРСКИ И КАНЦЕЛАРСКИ СЛУЖБИ

За подсекретари на околийските съдилища, секретар-касиери на областните съдилища, секретари на прокурорите при всички съдилища, секретари на съдиите-следователи и секретари на съдебните изпълнители се назначават лица, които имат най-малко средно образование и двегодишна съдебна канцеларска практика. При наличие на юридическо образование не се изисква канцеларска практика. За секретари на околийски съдии, подсекретари на областните и апелативни съдилища се назначават лица, които имат юридическо образование, а за секретари на областни апелативни съдилища, както и за секретар и подсекретари на Върховния касационен съд се назначават лица, които са издържали теоретико-практически изпит или са прослужили като секретари на околийски съдии, подсекретари на областни или апелативни съдилища поне 2 години. При липса на кандидати с такъв ценз, могат да се назначават и лица, които имат средно образование и са прослужили 5 години като подсекретари на околийски съдилища, секретар-касиери на областни съдилища или секретари на прокурори, на съдии-следователи или на съдебни изпълнители.

При липса на кандидати с образователен и служебен ценз, а има кандидати само с единия от тях, предпочитание се дава на притежаващите образователен ценз. Секретарите и подсекретарите се назначават от министъра на правосъдието по предложение на надлежния шеф на съдебното учреждение. Останалите канцеларски служители при съдилищата и прокурорските надзори се назначават от председателите, прокурорите и околийските съдии, а тези при нотариусите и съдебните изпълнители - от съответния председател на областен съд.

НЕСЪВМЕСТИМОСТ НА СЪДИЙСКАТА И ПРОКУРОРСКАТА ДЛЪЖНОСТ

Длъжността на съдията и прокурора е несъвместима с други служби и занятия. Съдиите и прокурорите не могат едновременно: а) да бъдат народни представители; б) да упражняват адвокатска професия; в) да заемат държавна, областна или общинска служба; г) да упражняват търговия или някое занятие, несъвместимо със съдийското звание; д) да бъдат управители, представители или членове на управителен или контролен съвет на търговско дружество. Упражняването на една от тия професии или занятия би им пречило да изпълняват служебните си длъжности, би ги поставило в зависимост от клиента и договарящи страни, би направило подозрително тяхното безпристрастие. В изключителни случаи съдиите и прокурорите могат да бъдат назначавани с тяхно съгласие и на други служби. В такъв случай те могат да запазят заеманите от тях дотогава длъжности - само с разрешението на министъра на правосъдието, без да могат да изпълняват свързаните с тях функции.

Независимо от горните несъвместимости с други служби и занятия, в един и същи съд и прокурорски надзор не могат да са съдии и прокурори, които са роднини - във възходяща или низходяща линия, в сребрена линия до четвърта степен включително, в сватовщина до трета степен включително, както и осиновители или осиновени. Ако настъпи такова роднинство - този, който е назначен по-късно или който е създал сватовството, се премества другаде на равна длъжност.

НЕСМЕНЯЕМОСТ НА СЪДИИТЕ

Съдебната власт е независима и автономна. Конституцията ни е осветила независимостта и автономността на съдебната власт в интереса на висши обществени нужди. За да бъде съдебната власт независима, трябва и съдиите да са несменяеми. Немислимо е независима съдебна власт без несменяемост на носителите ѝ - съдиите. Несменяемостта на съдиите обезпечава свободите и правата на гражданите. Тя е необходима предпоставка за добро и безпристрастно правосъдие. Съдийската несменяемост е щит за запазване съдебната власт от всякакво външно влияние, за раздаване истинско правосъдие. Тя не е привилегия за самите съдии, а е необходима за гражданите, за обществото.

„Тя (съдийската несменяемост) не е, както често като че ли се изтъква, привилегия за съдията, а е гаранция за съдещите се. Магистратът е поставен в това завидно положение, не поради достойнството му, нито в интерес на неговото спокойствие, а за да намира в своята независимост смелостта да противостои на домогванията и на заплашванията - от където и да идат те, да поразява всички виновни, колкото и високо да са поставени, и да не слуша никога друг глас, освен този на съвестта си.” (Garssonet, Organisation judiciaire) Същите мисли се срещат и у Bonfils (op.cit.).

В действителност принципът на несменяемостта на съдиите не може да попречи на законодателната власт да измени съдебната организация. Законодателят може да закрие един съд или да съкрати някои съдийски длъжности, които са станали излишни, но в такъв случай трябва на засегнатите от тази реформа съдии да им се намери място на равна длъжност в други съдилища, иначе несменяемостта би станала илюзорна. „Само във Франция, казва Фойницки, този принцип е бивал често подлаган на разискване, нарушаван открито или по заобиколен начин от всичките правителства, които са следвали едно след друго, главно защото те са се сменяли често, съдебните лица не са умеели всякога да се държат далеч от политиката, възбуждали са недоволство у новите власти и нееднократно се е поставял въпросът за пречистването на съдебното съсловие. И забележително е, че всичките френски правителства, които са нарушавали по политически съображения принципа на несменяемостта, са се ограничавали с отмяната му само за съдиите, назначени от предшестващите правителства.”

Несменяемостта на съдиите трябва да остане непокътната и да не се посяга върху нея даже и чрез частичното и премахване - още повече у нас, където съдиите са далече от всякаква политическа дейност.

У нас несменяемостта на съдиите е прокарана за пръв път със Закона за устройството на съдилищата от 12.01. 1899 г., когато министър на правосъдието е Георги Згурев. Според този закон съдиите от Върховния касационен съд и апелативните

съдилища стават несменяеми, след като са прослужили непрекъснато 8 години, а съдиите от окръжните съдилища след като са прослужили 6 години в тия длъжности. Това положение продължи до 13.VII с.г., когато, съгласно изменението на цитирания закон, стават несменяеми всички съдии с 15 прослужени години. Впоследствие - според измененията на Закона от 05.V.1910 г., когато министър е д-р Т. Кръстев, стават несменяеми всички съдии, които са прослужили 3 години. Този срок е изменен на 5 години със Закона от 09.VI. 1917 г., за да се възстанови 3-годишният срок със Закона за устройството на съдилищата от 02. 01. 1926 г. Това е и сегашното положение - всички съдии, които са прослужили най-малко 3 години като редовни съдии или заместник прокурори, са несменяеми.

Трябва обаче обхватът на несменяемостта да се разшири и да стане пълна, като обхване всички съдии - не само тия с три прослужени години. Защото, ако несменяемостта е необходимо условие за безпристрастно правосъдие, тази предпоставка е налице още от деня на назначението на съдията. Условието, изисквани за назначение на първата съдийска длъжност - юридическо образование, двегодишен стаж като съдебен кандидат, теоретико-практически държавен изпит, констатиране на придобита практическа и теоретическа правна подготовка, атестация за добро поведение и обноски, а освен това най-малко две прослужени години като допълнителен член или допълнителен заместник-прокурор - са предостатъчни за проверяване достойнството на един съдия. Защо трябва да служи той още три години, за да стане несменяем? Нали и дотогава той трябва да раздава правосъдие, без да може върху него да се упражняват странични влияния и опрян на несменяемостта, да може да противостои на всички домогвания и заплашвания, откъдето и да идват те? Затова, щом бъде назначен, съдията трябва да е несменяем.

Несменяемият съдия не може да бъде уволнен, освен при подаване на оставка. Също той не може да бъде преместен, без неговото писмено съгласие, освен когато преместването се налага по причини на родство с друг съдия от същия съд. Когато пък преместването е свързано с повишение в съдийска длъжност и ако никой от първите трима по таблицата за повишение в по-горна вакантна длъжност не даде съгласие за преместване, министърът на правосъдието определя кой от тях да се по-висши и да ги премести.

Несменяемите съдии се уволняват: 1) ако, с влязла в законна сила присъда, са осъдени за престъпление от общ характер; 2) ако, с влязла в законна сила присъда, са лишени от права по чл. 30 от Наказ. закон; 3) ако, с влязла в законна сила решение, са признати за разточителни; 4) по закриване длъжността им, ако не приемат равна или по-горна съдийска служба; 5) ако - с решение на дисциплинарния съвет - се установи, че им липсва някое от общите условия за назначение; 6) ако бъдат осъдени от дисциплинарния съвет с наказанието „уволнение от служба“; 7) ако - с решение на дисциплинарния съвет - се констатира, че вследствие на тежка и постоянна недъгавост, болест или отслабване на умствените способности не могат да изпълняват службата си; 8) ако - с решение на дисциплинарния съвет - се констатира, че заемат длъжности или упражняват занятия, несъвместими със съдийската служба и 9) ако, с влязла в законна сила решение, са поставени под запрещение.

Несменяемите съдии стават сменяеми след навършване на 60-годишна възраст, с изключение на съдиите от Върховния касационен съд и приравнените към тях, които стават сменяеми след навършване на 65-годишна възраст. Тази пределна възраст на

съдиите е установена с изменението от 16.VIII.1935г. на Наредбата-закон за устройството на съдилищата. До тая дата, от 05.V. 1910 г., тя за всички съдии е била 60 години, а преди това е била 65 години, установена още със Закона за устройството на съдилищата от 12.I. 1899 г.

Действително, пределната възраст на несменяемите съдии, след която могат да бъдат уволнявани, е различна - по-голяма от пределната възраст до която могат, съгласно Закона за държавните служители, да бъдат задържани на служба държавни чиновници от другите ведомства. Така е обаче във всички страни - Франция, Германия, Италия, Белгия и др., където несменяемостта на съдии дори трае до по-голяма възраст. Това се обяснява с естеството на съдийската служба. Съдията трябва да притежава житейска опитност, мъдрост, обективност, чувство на справедливост и способност да съгласува теоретическите си правни познания с практиката и с живота, а тия специфични съдийски качества се придобиват, засилват и усъвършенстват с напредване на възрастта. Тъй установената пределна възраст трябва да се запази. Тя не трябва да се намалява. Намаляване пределната възраст на съдиите би значило посягане върху принципа на съдийската несменяемост, защото биха били засегнати всички несменяеми съдии, които нямат 65 години, а са достигнали новоустановената по-ниска пределна възраст. Това не бива да става, и то в интереса на върховните обществени нужди, които изискват съдиите да са несменяеми.

НЕСМЕНЯЕМОСТ НА ПРОКУРОРИТЕ

Доскоро лицата от прокурорския надзор бяха сменяеми. За пръв път с Наредбата-закон за устройството на съдилищата от 12.XI.1934 г. се въвежда несменяемост на прокурорите от Върховния касационен съд, а впоследствие с измененията на тази Наредба-закон от 16.VIII.1935 г. тя е разширена и за прокурорите при апелативните съдилища. Така че днес са несменяеми само главният прокурор и прокурорите на отделение при Върховния касационен съд, прокурорите и техните заместници при апелативните съдилища. Несменяемостта обаче трябва да обхване всички лица от прокурорския надзор - и прокурорите и техните заместници при областните съдилища. Не могат да се намерят никакви правни и политико-обществени основания, които да оправдават положението, че прокурорите и техните заместници при областните съдилища трябва да са сменяеми. Прокуратурата е неразделна част от съдебната власт. Както несменяемостта на съдиите, така и несменяемостта на лицата от прокурорския надзор е предпоставка за достойно и безпристрастно правосъдие. Не може да има независима съдебна власт без несменяемост на всички прокурори. Принципът на подчинеността на лицата от прокурорския надзор към по-горния прокурор и министъра на правосъдието не изключва несменяемостта им, защото в своите съдебни функции прокурорите са независими пред съдилищата: действат само по своето убеждение и въз основа на съществуващите закони.

Несменяемите прокурори стават сменяеми - могат да бъдат преместени и уволнени по същия ред и по същите причини, както и несменяемите съдии.

НАЧИН ЗА НАЗНАЧЕНИЕ И ПОВИШЕНИЕ НА СЪДИИ И ПРОКУРОРИ

Достойнството на съдебната власт зависи от достойнствата на съдиите и прокурорите. Затова на постоянна съдийска служба трябва да бъдат назначени лица

достойни, притежаващи всички човешки и съдийски добродетели, а на вакантните съдийски и прокурорски места - ония съдии и прокурори, които, освен че имат изискуемия служебен ценз, са проявили трудолюбие, способност и знания. Само тогава ще има авторитетно и издигнато качествено правосъдие, което да изпълнява деликатната мисия, която му е предопределена. Налага се следователно при всяко назначение и повишение да се прави взискателен подбор на съдиите и прокурорите. Колкото този подбор е по-сполучлив, толкова по-добро и по-правилно правораздаване ще има, толкова и съдебната власт ще бъде по-авторитетна и ще внушава на гражданите почит и доверие. По тия именно съображения начинът, по който ще се извърши този подбор, или по-право системата за удостоверяване на съдии и прокурори, има съществено значение в устройството на съдебната власт.

Досега у нас са опитани няколко системи за назначение на съдии и прокурори. Така:

1. Първа система. При действието на Закона за устройството на съдилищата от 25.V.1880 г. до 12.I.1899 г. и след измененията от 09.IV.1917 г., на същия закон до 02.I.1926 г. е предоставено изключително на министъра на правосъдието правото да избира и назначава съдии и прокурори на вакантни места измежду лицата, притежаващи служебния ценз за съответните длъжности.

Тази е най-несполучливата система и затова е изоставена и отхвърлена навсякъде. Независимостта на съдебната власт трябва да се прояви и при удостоверяването на съдиите и прокурорите. Освен това министърът е в абсолютна невъзможност да познава качествата на всички съдии и прокурори и не може да прави оценка на достойнствата им, а вследствие на това и изборът му ще бъде несполучлив. Това се осъзна и у нас и със Закона за устройството на съдилищата от 12.I.1899 г. тази система се премахна и се замени с тъй наречената система на предложенията.

2. Втора система. Със Закона за устройството на съдилищата от 12.I.1899 г. се въвежда друга система: Общите събрания на окръжните и апелативните съдилища и на Върховния касационен съд за всяко вакантно съдийско място предлагат по трима кандидати. От тях министърът назначава един по свой избор. Окръжните съдилища предлагат лица за назначаване на длъжност мирови съдии и членове на окръжни съдилища; апелативните съдилища - за подпредседатели и председатели на окръжни съдилища и членове на апелативни съдилища, а Върховният касационен съд - за подпредседатели и председатели на апелативни съдилища и членове на Върховен касационен съд. Председател на Върховен касационен съд и подпредседатели на същия съд, а също и желаещите да се върнат на съдийска служба бивши съдии, уволнени поради ползване оставка или болест, се назначават направо от министъра.

Недостатъкът на тази система е, че министърът може да назначава и лица непредложени от общите събрания на съдилищата, а освен това за прокурорите няма предложения - те се назначават направо от министъра по свое усмотрение, достатъчно е да имат изискуемия служебен ценз.

3. Трета система. С измененията от 05.V.1910 г. на Закона за устройството на съдилищата се прокарва нова система: Всяка година се съставят списъци - таблици на удостоените за назначение и повишение съдии и прокурори. Предложенията се правят от председателите и прокурорите при съдилищата. Съставените списъци се преглеждат от Висшия съдебен - съвет при Министерството (състоящ се от председателя на Върховния касационен съд, главния прокурор, един председател на отделение на същия съд,

председателя на Софийски апелативен съд, един висш чиновник при Министерството и един адвокат - юрист, избран от Софийски адвокатски съвет), който съставя обща таблица на удостоените, в която вписва и желаещите да постъпят по съдебното ведомство бивши съдии и прокурори, професори по правните науки и адвокати-юристи, които той удостои.

И тази система има недостатъка, че в таблиците удостоените лица се вписват по азбучен ред на имената им, а не по достойнство; освен това министърът има изборно право кого от всичките вписани да назначи на вакантно място.

4. Четвърта система. На 30. XII. 1911 г. се правят някои изменения в дотогавашната система: Направените от председателите и прокурорите на съдилищата предложения се изпращат в по-горните съдилища, които - било по обжалване на засегнатите съдии и прокурори, било по своя инициатива - ги ревизират и съставят таблици на удостоените, след което Висшият съдебен съвет при Министерството (в който влизат и съдебните инспектори) съставя окончателна таблица. В тая таблица удостоените съдии и прокурори се вписват по старшинство на прослужените години. При назначение министърът избира един измежду първите трима кандидати.

Тая система е несполучлива, защото удостоените се подреждат на принципа на старшинство, а не по степента на правни познания, качества, способности, практически и теоретически познания.

5) Пета система. Тя е въведена със Закона за устройството на съдилищата от 02.I.1926. г., с който се правят нововъведения: председателите, прокурорите и подпредседателите на окръжни съдилища предлагат съдиите и прокурорите от съдебния им район, които заслужават назначение и повишение. Общите събрания на апелативните съдилища, било по обжалване на заинтересованите, било по своя инициатива, ревизират тия предложения и съставят окончателни списъци на удостоените, в които вписват лицата според тяхната способност и техните практически и теоретически правни познания. Въз основа на тия списъци на трите апелативни съдилища Министерството съставя Обща таблица, в която кандидатите се вписват по старшинство на прослужените години, като спазва реда по списъка на апелативните съдилища. При назначение министърът избира един измежду първите трима кандидати.

За другите длъжности - председател на окръжен съд, член или заместник-прокурор на апелативен съд и прокурор при Софийския окръжен съд, всеки апелативен съд, в общо събрание на съдиите и прокурорите, за всяко вакантно място избира, по един кандидат измежду лицата от района на съда, притежаващи служебния ценз; а за всяко вакантно място за председател на Софийски окръжен съд, за подпредседател и прокурор на апелативен съд и за член и прокурор на отделение при Върховен касационен съд, общото събрание на съдии и прокурори при Върховен касационен съд избира по трима кандидати. Министърът на правосъдието назначава на вакантното място един от така представените кандидати. За пръв председател на Върховен касационен съд, председател на отделение и главен прокурор при същия съд и за председател на апелативен съд и главен съдебен инспектор министърът назначава – без всякакво предложение – лица, които отговарят на изискуемите от закона условия за тия длъжности. И тази система се оказва несполучлива, защото: а) една категория съдии и прокурори се удостояваха от съдебна комисия и от общото събрание на по-горния съд, а друга - само от общото

събрание на по-горния съд; и б) за първата категория се съставяха таблици за повишение за цялата година, в която удостоените се подреждаха по старшинство, а съдиите и прокурорите от другата категория се представяваха по достойнство за всяко едно вакантно място.

б. Шестата система е сега действащата. Тя е въведена с Наредбата-закон за устройството на Съдилищата от 12.XI.1934 г. и измененията и от 16.VIII.1935 г. Според тази система всяка година през втората половина на месец септември председателите на областните съдилища, заедно с подпредседателите и прокурорите при тях предлагат онези съдии и прокурори от съдилищата си, които удостояват за заместник-околийски съдия, околийски съдия, член и заместник-прокурор на областен съд; председателите, прокурорите и подпредседателите на апелативните съдилища представят лица за съдия-следовател, подпредседател и прокурор при областен съд, председател на областен съд, член и заместник-прокурор на апелативен съд; първият председател на Върховен касационен съд, заедно с председателите на отделение, и главният прокурор представят лица за подпредседател и прокурор при апелативен съд, член на Върховен касационен съд и прокурор на отделение при същия съд. В съставените списъци се вписват лица, които до 01 януари на следващата година отговарят на служебния ценз за длъжността, за която са представени. Бившите съдии и прокурори, които не адвокатстват, се представляват от онзи съд, във ведомството на който са служили при напусчане на службата. Числото на удостоените лица не може да надминава една трета от числото на съдиите и прокурорите от района на съда, който прави предложенията. Съставените списъци се изпращат във Върховен касационен съд, който в състав: първи председател, председателите на отделение и главния прокурор, заедно с председателите на апелативните съдилища и съдебните инспектори, било по обжалване от заинтересованите, било по своя инициатива, поправя и попълва тия предложения, съставя таблици на удостоените, съобразно с техните способности, практическа и теоретическа правна подготовка. Числото на удостоените не може да надминава половината от числото на лицата, предвидени по щата за длъжността, за която се съставя таблицата. Съставят се толкова таблици, колкото длъжности има. Във всяка таблица лицата се подреждат съобразно с техните способности и подготовка. Министърът на правосъдието може във всяко време да иска допълнителни предложения, когато се изчерпят направените предложения. В допълнителните таблици могат да се вписват и кандидати, имащи служебния ценз за съответната длъжност в деня на предложенията.

Освен това, всяка година се правят от специална комисия предложения на съдии и прокурори, които са се проявили с особени достойнства в своята съдийска и прокурорска работа или с научни трудове, но не притежават изискуемия по закона служебен ценз за повишение в по-горна длъжност. Тая комисия се състои от първи председател на Върховен касационен съд, главния съдебен инспектор, трима председатели на отделение при Върховен касационен съд, избрани от общото събрание на същия съд, двама редовни професори от правния факултет при университета (един по наказателно право и един по гражданско право или търговско право, или гражданско съдопроизводство, избрани от факултетния съвет) и един адвокат, член на висшия адвокатски съвет, избран от същия съвет. Комисията определя и мястото на представените от нея лица в общите таблици за назначение на съдии и прокурори. На всяко вакантно място министърът назначава един от първите трима, представени в таблицата за съответната длъжност. Никой не може да бъде назначен за съдия или прокурор, ако не е вписан в таблицата. Изключение се прави

за председател и председателите на отделение на Върховен касационен съд, главния прокурор при същия съд, председателите на апелативните съдилища и главния съдебен инспектор, които се назначават: първият председател на Върховен касационен съд по предложение на Министерския съвет въз основа на доклад от министъра на правосъдието, а другите - по предложение на министъра на правосъдието.

Съдебните следователи и околийските съдии, представени за повишение в по-горна длъжност, могат, ако пожелаят и ако министърът на правосъдието намери, че това ще бъде в полза на службата, да бъдат повишавани на място по чин и заплата: съдиите-следователи - до прокурор, а околийските съдии - до подпредседател на областен съд. Впоследствие те могат да бъдат повишавани в по-горна съдийска и прокурорска длъжност, ако бъдат предложени.

Всички съдии и прокурори се назначават с Указ.

Тая система, която е доста сполучлива комбинация на другите системи, запазва при назначение и повишение на съдии и прокурори принципа на предложенията, които се правят, не от общите сбирания на съдилищата, а от съдебни комисии, в които влизат лица, компетентни по своето служебно положение да оценяват качествата и достойнствата на съдиите и прокурорите. Удостояването пък, а също и подрежданото в съответната таблица за назначение и повишение, зависи не от старшинството по служба, а от достойнството на съдията и прокурора - от техните способности, практическа и теоретическа правна подготовка.

НАДЗОР

Несменяемостта на съдиите, която е предпоставка за едно добро и безпристрастно правораздаване, би изгубила своето предназначение да издигне авторитета и да обезпечи независимостта на съдебната власт, ако не би се упражнило един редовен и ефикасен контрол над работата в съдилищата и прокурорските надзори при тях. Този контрол е абсолютно необходим в интереса на правосъдието, в интереса на обществото. Чрез него могат да се узнаят нуждите от подобрения, които се налагат в съдебното ведомство, да се провери дали всеки един съдия и прокурор поотделно отговаря на призиванието си, както и да се оценят моралните им качества и служебни достойнства, тъй необходими при удостояването им за повишение в по-горна длъжност. Надзорът над длъжностните лица по съдебното ведомство е въведен у нас още със Закона за устройството на съдилищата от 12.I.1899 г. Днес той има следната организация:

Общ надзор - Инспекторат. Общият надзор принадлежи на министъра на правосъдието - като шеф на цялата съдебна администрация. Той може да извършва ревизии на нотариусите, съдебните изпълнители, на всички околийски, областни и апелативни съдилища, Върховен касационен съд и Върховен административен съд, както и на прокурорските надзори при тях - било лично, било чрез инспектора на нотариусите, инспекторите на съдебните изпълнители и съдебните инспектори. Когато забележи в някои съдилища или прокурорски надзори натрупване на дела, бавност или неспазване на законния ред при разглеждането им, той предлага мерки за отстраняването на тия нередовности и неправилности, а при нужда привлича виновните под дисциплинарна отговорност.

Институтът на съдебните инспектори е учреден още с измененията от 5.V.1910 г. на Закона за устройството на съдилищата, а длъжността главен съдебен инспектор, предвидена за пръв път в измененията от 30. XII.1911 г. на същия закон, е закрыта на 29.VII.1922 г., за да бъде възстановена със Закона за устройството на съдилищата от 02.I.1926 г., когато са създадени и длъжностите инспектор на нотариусите и инспектори на съдиите изпълнители (именувани тогава ревизори).

Инспекторът на нотариусите (един) ревизира нотариусите и околийските съдии, изпълняващи нотариална служба; инспекторите на съдиите-изпълнители (четирима) ревизират съдебно-изпълнителните участъци; съдебните инспектори (трима) - околийските съдилища и областните съдилища заедно с прокурорските надзори при тях и съдиите-следователи; главният съдебен инспектор на нотариусите (един) ревизира нотариусите и околийските съдии изпълняващи нотариална служба; инспекторите на съдиите-изпълнители (четирима) ревизират съдебно-изпълнителните участъци; съдебните инспектори (трима) - околийските съдилища и областните съдилища заедно с прокурорските надзори при тях и съдиите-следователи; главният съдебен инспектор (един) - апелативните съдилища с прокурорските надзори при тях и - по нареждане на министъра - прави ревизия на Върховен административен съд. Главният съдебен инспектор обединява и ръководи службата по надзора. Подпомогнат от съдебните инспектори, от инспектора на нотариусите и от инспекторите на съдиите-изпълнители, той преглежда всички ревизионни актове, отчетни ведомости на съдилищата, оплакванията и донесенията против длъжностните лица от съдебното ведомство и ги докладва на министъра.

Върховният касационен съд и прокурорският надзор при същия съд се ревизират или от министъра на правосъдието лично или по негово нареждане от първия председател.

Инспекторът на нотариусите, съдебните инспектори и главният съдебен инспектор са несменяеми. След освобождението им от инспекторската служба, те заемат длъжностите, към които са приравнени (първият - подпредседател на обл. съд, вторите - подпредседатели на апел. съд, последният - председател на отделение на Върховен касационен съд), като при определяне старшинството им се зачита времето, прекарано на инспекторска длъжност. Те се повишават по реда на предложенията.

Инспекторите ревизират ежегодно съответните съдебни учреждения. При тия ревизии те проверяват дейността на съдилищата и начина, по който съдиите прилагат законите и изпълняват служебните си задължения; отбелязват трудностите и пречките, които спъват движението на далата, и предлагат мерки за подобрене. Те се запознават с качествата на ревизирувания съдия или прокурор, отбелязват положителните и отрицателни страни на дейността му, както и всички допуснати неправилности в съдопроизводството и деловодството по делата. При констатирани грешки и пропуски, инспекторите дават упътвания, за да се избягват за в бъдеще. В това отношение инспекторът е наставник на ревизирувания съдия или прокурор. От друга страна, чрез ревизиите се цели да се уеднакви съдопроизводството и деловодството във всичките съдилища.

Инспекторите извършват и анкети по сигнали и съобщения за допуснати пропуски и грешки от длъжностните лица по съдебното ведомство.

Актовете по извършените от инспекторите ревизии се съобщават в препис на по-горните инстанции, за да се прочетат в общото им събрание. Ако в акта се констатират малки пропуски и нарушения, министърът на правосъдието прави на съдията или

прокурора, който ги е допуснал, напомняне по реда на надзора; ако те са по-важни - възбужда дисциплинарно преследване против виновния.

Инстанционен надзор. Освен надзора, упражняван от Инспектората при Министерството, има и Инстанционен надзор. Той се упражнява: за съдилищата - от по-горния съд или от делегирания от него съдия (съдия-ревизиор); за прокурорските надзори - от прокурора при по-горния съд или - по негово нареждане - от заместниците му.

Върховният касационен съд, апелативните и областните съдилища, ако при разглеждане на делата забележат неправилности в съдопроизводството или деловодството, правят за пръв път напомняне на лицата, които са ги допуснали, а в случай на повторение или на по-голяма неправилност, след като изискат обяснения от тия лица, възбуждат срещу виновните дисциплинарно преследване.

Освен този надзор, по-горните съдилища извършват ревизии на по-долните съдебни места и лица чрез избрани в общо събрание, за срок от една година, съдии-ревизори; за околийските съдии - председателя или един от подпредседателите на областните съдилища; за областните съдилища - подпредседател или член на апелативните съдилища; за апелативните съдилища един от старшите съдии на Върховен касационен съд.

Съдиите-ревизори фактически днес не действат, защото работата в съдилищата не им дава възможност да изпълняват и тая служба, а освен това ревизиите на съдилищата и прокурорските надзори при тях се извършват редовно от съдебните инспектори, които, натоварени само с тая служба и намирайки се всички при Министерството, имат пълната възможност да правят обстойни ревизии и при констатирана различна практика в съдопроизводството и деловодството на делата - да дават указания за уеднаквяването ѝ във всичките съдилища.

Съдилищата и съдиите не се месят в действията на прокурорите или заместниците им, но за допуснатите от тях пропуски, съобщават на министъра на правосъдието. Прокурорът при по-горния съд, ако забележи неправилности, допуснати от прокурорите при по-долните инстанции - или им прави напомняне по реда на надзора, или донася на министъра. По нареждане на министъра на правосъдието, прокурорът при по-горния съд или един от заместниците му ревизира прокурорските надзори при по-долните съдилища.

Лицата от прокурорския надзор - за всички забелязани от тях пропуски, допуснати от съдилищата - докладват на министъра на правосъдието.

ОТГОВОРНОСТ НА ДЛЪЖНОСТНИТЕ ЛИЦА ПО СЪДЕБНОТО ВЕДОМСТВО

Длъжностните лица по съдебното ведомство отговарят граждански, наказателно и дисциплинарно.

ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТ

Те отговарят граждански на общо основание.

За вреди и загуби, причинени при изпълнение на служебните задължения, съдиите и прокурорите отговарят в следните случаи: за бавност, за отказ от правосъдие (ако са отказали да решат делата под предлог, че няма закони или че законите са непълни, неясни или противоречиви) и за оставяне без разрешение две последователни молби на страната, съдържащи законно искане, подадени в срок на една седмица една от друга. В тия случаи,

за да може да заведе иск за вреди и загуби, пострадалото лице трябва да получи разрешение от наказателното отделение на съда, който ще разглежда самото дело, ако действията са извършени при производството на наказателно дело, или от гражданското отделение на съда - за действия по гражданско дело. Исковете за вреди и загуби са подсъдни: на Върховен касационен съд, общо събрание - против съдиите и прокурорите от Върховен касационен съд и апелативните съдилища; на апелативните съдилища, общо събрание - против останалите съдии и прокурори. Против решенията на апелативните съдилища могат да се подават въззивни жалби пред Върховен касационен съд, общо събрание.

Искове за вреди и загуби, причинени от неправилни действия на другите съдебни служители, се завеждат пред съответните областни съдилища, след като пострадалото лице е получило за това разрешение от съответния апелативен съд.

НАКАЗАТЕЛНА ОТГОВОРНОСТ

Длъжностните лица по съдебното ведомство отговарят наказателно по общия ред. За престъпления, извършени при изпълнение на служебните задължения, наказателното преследване срещу съдии и прокурори при Върховен касационен съд и апелативните съдилища се възбужда по постановление на Върховен касационен съд, гражданско отделение, а срещу другите съдии и прокурори, както и срещу допълнителните членове и допълнителните заместник-прокурори - по постановление на съответния апелативен съд, гражданско отделение. Срещу другите длъжностни лица, наказателното преследване за подобни престъпления се възбужда по постановление на съответния овластен съд. Предварителното следствие се извършва от един член на съда, на който делото е подсъдно. Наказателните дела против съдиите и прокурорите при Върховен касационен съд и апелативните съдилища се разглеждат в общо събрание на Върховен касационен съд, а против останалите съдии и прокурори, допълнителните членове и допълнителните заместник-прокурори - от надлежния апелативен съд, като първа инстанция. Другите длъжностни лица за такива престъпления се съдят от надлежния областен съд.

ДИСЦИПЛИНАРНА ОТГОВОРНОСТ

За пропуски и грешки, допуснати при изпълнение на служебните задължения, и за провинения във от службата длъжностните лица по съдебното ведомство отговарят дисциплинарно. Тази отговорност е предвидена още със Закона за устройството на съдилищата от 25.V.1880 г.

Дисциплинарно преследване. То се възбужда срещу съдиите, нотариусите и съдебните изпълнители, по реда на надзора, по определение на съда или по предложение на министъра на правосъдието, срещу несменяемите прокурори - от министъра, а срещу другите длъжностни лица - от председателя или прокурора.

Длъжностните лица по съдебното ведомство отговарят дисциплинарно: 1) за пропуски, които се дължат на невнимание или незнание на служебните задължения; 2) за нарушение на правилата и изискванията при движението на делата и при изпълнение на решенията; 3) за неизпълнение на законните нареждания; 4) за бавност; 5) когато са осъдени за престъпления; 6) когато извършват работи извън службата, без разрешение от министъра, и когато сключват заеми по непредпазлив или лекомислен начин; 7.) за постоянна небрежност, неспособност или неподготвеност при изпълнение на службата; 8) за отсъствие без отпуск; 9) за действие във от службата, което накърнява достойнството на съдията; 10) когато не пазят надлежно приличие в служебните си отношения и 11) когато играят хазартни игри.

Дисциплинарните наказания са: забележка, мъмрене с лишение от заплата от три до десет дни, заличаване от таблицата за повишение до три години, преместване на равна длъжност и уволнение. Тия наказания са установени със Закона за устройството на съдилища от 12.XI.1934 г. Дотогава, съгласно Закона от 29.VII.1922 г. дисциплинарните наказания са били: мъмрене с лишение от заплата от три до десет дни, преместване на равна длъжност и уволнение от служба. Преди това наказанията са били: а) от 25.V.1880г, до 12.I.1899 г.: напомняне, забележка, изобличение и временно лишение от заплата; б) от 12. 01. 1899 г. до 05.V.1910 г.: забележка, мъмрене, отстраняване от служба от 10 дни до 6 месеца без заплата и уволнение от служба; в) от 05. V. 1910 г. до 29. VII.1922 г.: забележка, мъмрене с лишение от заплата от три до десет дни, лишение от старшинство за една до две години, лишение от право на повишение за пет години, преместване, отстраняване от служба от един до шест месеца без заплата, уволнение.

Уволнените по дисциплинарен ред не могат да бъдат назначени отново на служба. Това е предвидено още със Закона за устройството на съдилищата от 12.I.1899 г. Длъжностните лица, срещу които е възбудено наказателно преследване за престъпление, се отстраняват от длъжност.

Дисциплинарни органи. При всеки областен и апелативен съд и при Върховен касационен съд има по един дисциплинарен съвет, който разглежда дисциплинарните дела срещу нотариусите, съдебните изпълнители, кандидатите за съдебна длъжност, секретарите и подсекретарите при съдебните учреждения. Нотариусите и съдебните изпълнители се съдят дисциплинарно от дисциплинарен съвет към съответния апелативен съд. Тези дисциплинарни съвети се състоят от по трима съдии, избрани за една година от общото събрание на съда.

Дисциплинарните дела срещу съдиите се разглеждат от дисциплинарни съвети (наречени така от 05.V.1910 г.), устройството на които е претърпяло редица промени. Така:

1) от 25.V.1880 г. до 05.V.1910 г. Върховен касационен съд, общо събрание, е разглеждало дисциплинарните дела срещу апелативните и касационни съдии, а общото събрание на апелативния съд срещу другите съдии от района му.

2) от 05.V.1910 г. до 30.XII.1911 г. към всеки апелативен съд е имало дисциплинарен съвет, състоящ се от председателя, подпредседател и трима членове на съда, избрани от общото събрание за една година. Той е разглеждал дисциплинарните дела срещу допълнителните членове, мировите съдии и членовете на окръжните съдилища. Дисциплинарните дела срещу другите съдии разглеждаше висшият съвет при Министерството на правосъдието, състоящ се от първи председател на Върховен касационен съд, трима касационен съдии, един съдебен инспектор и двама бивши министри.

3) от 30.XII.1911 г. до 29.VII.1922 г. при всеки апелативен съд е имало дисциплинарен съвет, състоящ се от председателя и шест съдии, избрани от общото събрание за една година. Той е разглеждал дисциплинарните дела срещу допълнителните членове, мировите съдии и съдиите на окр. съд. Дисциплинарните дела срещу апелативните и касационни съдии се разглеждаха от висшия дисциплинарен съвет при

Върховен касационен съд, състоящ се от председателя на Върховен касационен съд и шест касационни съдии, избрани за една година от общото събрание на същия съд.

4) от 29.VII.1922 г. до 02.I.1926 г. дисциплинарните дела срещу мировите съдии, съдиите от окръжните и апелативни съдилища се разглеждаха от един дисциплинарен съвет при Министерството на правосъдието, състоящ се от трима касационни съдии, един началник на отделение при Министерството и един съдебен инспектор, а дисциплинарните дела срещу касационните съдии - от дисциплинарния съвет при Върховен касационен съд, състоящ се от председателя на същия съд и четири касационни съдии, избрани от общото събрание на съда за една година.

5) Днес, и от 02.I.1926 г. насам, дисциплинарните дела срещу допълнителните членове и срещу съдиите от околийските, областните и апелативните съдилища, както и срещу заместник-прокурори при апелативните съдилища (от 16.VII.1935 г.), се разглеждат от дисциплинарния съвет при Върховен касационен съд, който се състои от пет касационни съдии (четирима до 23.V.1933 г.), избрани за една година от общото събрание на съда. Този съвет не може да заседава в състав по-малко от трима съдии, когато останалите отсъстват по законни причини. Дисциплинарните дела срещу касационните съдии, прокурорите от Върховен касационен съд (от 12.XI.1934 г.), прокурорите при апелативните съдилища (от 16.VIII. 1935 г.), и приравнените към тях, се разглеждат от общото събрание на Върховен касационен съд. Дисциплинарният съвет, след като изиска обяснения от обвиняемото лице и събере нужните справки, разглежда делото при закрити врата. Обвиняемият има право да се яви лично, или с повереник (с изключение през времето от 29.VII. 1922 г. до 2.I.1926 г.). При разглеждане на делата съветът не се подчинява на никакви форми, но преди да постанови решението си, изслушва заключението на прокурора (с изключение през времето от 29.VII. 1922 г. до 02.I.1926 г.), а след това и обясненията на обвиняемия. При постановяване на решението съветът се ръководи от своето убеждение, основано на представените по делото доказателства, и от задължението си да пази строго достойнството и престижа на съдийството. Ако при разглеждане на делото се открият обстоятелства, подлежащи на разглеждане от наказателния съд, дисциплинарното производство може да се спре до постановяване присъдата от наказателния съд по делото, което ще се възбуди против обвиняемия. Ако няма достатъчно доказателства за виновността на обвиняемото лице, но се установи, че то е изгубило пред обществото онова доверие, уважение и авторитет, които се изискват, дисциплинарният съвет постановява преместването му на равна длъжност.

Решенията на дисциплинарния съвет не подлежат на никакво обжалване. Те се съобщават на Министерството на правосъдието, което разпорежда да се приведат в изпълнение. До 29.VII.1922 г. решенията по дисциплинарните дела подлежах на въззивно обжалване пред по-горния дисциплинарен съвет по жалба, подадена от осъденото лице или от прокурора.

Сменяемите прокурори се наказват от министъра на правосъдието със същите дисциплинарни наказания, както и съдиите. Архиварите, регистраторите и останалите канцеларски служители се наказват от околийския съдия, председателя или прокурора, при когото служат, с дисциплинарните наказания: забележка, глоба в размер до една четвърт от месечната заплата или уволнение от служба. Дисциплинарното производство не може да бъде започнато, ако са изтекли три години от извършване на нарушенията или

грешките. Ако срещу осъдения не се възбуди друго дисциплинарно преследване в срок до пет прослужени години, осъждането се заличава.

СЪДЕБНА ВАКАНЦИЯ. ОТПУСКИ

Съдебна ваканция. Усилената умствена и физическа работа на съдията изтощава организма му. За възстановяване на силите му, нужно е да има ваканция в съдилищата. Независимо от това, ваканционното време се налага през лятото в интерес на съдещите се - да не се принуждават страни, а също и свидетели, да напускат през летния сезон усилената земеделска работа, за да се явяват в съдилищата и да си губят там скъпото време. Съдебна ваканция има във всички страни. Така се обяснява, че и у нас тя е въведена още със Закона за устройството на съдилищата от 26.V.1880 г., който предвиждаше съдебна ваканция от един и половина месец от 1 юли. Сега ваканционното време във всичките съдилища трае два месеца - от 1 юли до 1 септември. Съдебните следователи нямат право на ваканция. Околийските съдии и заместниците им я използват един по един по месец. При съдилищата, където има двама и повече прокурори, министърът на правосъдието може да разреши да се ползват и те от ваканция. През ваканцията колегиалните съдилища образуват ваканционни състави. Тия състави, както и околийският съдия, през ваканционното време разглеждат само дела и въпроси, които не търпят отлагане.

Отпуски. Длъжностните лица в съдебното ведомство могат през годината да се ползват с отпуск не повече от един месец, било наведнъж, било на части. В извънредни случаи може да им се продължи отпускът с още един месец, но без заплата за това време. В случай на болест те имат право на отпуск по реда и при условията, предвидени в Закона за държавните служители - до три месеца; или до шест месеца, ако са служили повече от три години.

Уволнените по болест, при ваканция, след оздравяването им се приемат отново на служба, каквато са заемали до уволнението, или на друга съответна длъжност, със запазване реда, предвиден за назначаване на служба. Те могат да бъдат назначени и без предложение, ако от уволнението до оздравяването им не се е изменило повече от една година.

ЗАПЛАТИ

Заплатите на длъжностните лица в съдебното ведомство са определени със Закона за бюджета на държавата. Те трябва да бъдат определени със специален закон, както това изрично предвижда Законът за устройството на съдилищата. Днес съдията не е достатъчно материално обезпечен. Заплатата му не отговаря нито на общественото положение, което заема, нито на важността на службата, която изпълнява. Не може да има добро правосъдие, ако съдията, освен несменяем, не е и добре платен. По отношение на заплатите не може съдиите да бъдат поставени под един знаменател с другите чиновници. Широката култура на съдията; високият ценз за заемане съдийска длъжност; редът, по който стават повишенията - според достойнствата, а не според прослужените години; особените качества, които трябва да притежава; както и трудната и пълна с отговорности служба, налагат увеличаване на заплатите на съдиите.

Също и заплатите на другите служители в съдебната система не могат, при днешните условия на живота, да задоволяват и най-необходимите нужди.

Длъжностните лица по съдебното ведомство, които са навършили 60-годишна възраст и имат най-малко 30-годишна съдебна служба, получават при уволнение, освен по дисциплинарен ред, възнаграждение в размер на половин годишна заплата. Същото възнаграждение получават и уволнените по болест, които са прослужили най-малко 30 години. Прослужилите по-малко време получават при уволнение, съгласно Закона за държавните служители и Закона за бюджета на държавата, възнаграждение равно на заплатата за три месеца, ако са прослужили повече от 25 години.

ФОНДОВЕ

При Министерството на правосъдието има учредени: а) фонд „Посмъртна каса“, б) фонд „Уволнение на съдии и прокурори“, в) фонд „Уволнение на съдебни служители“, г) фонд „Съдебни сгради“ и д) фонд „Правна книжнина“.

Фонд *Посмъртна каса*. Той е основан на 23.V.1933 г., за да осигури на наследниците на своите членове определена помощ, платима в случай на смърт. Всички длъжностни лица в съдебното ведомство задължително са членове. Те остават такива, ако пожелаят, и след уволнението им - освен ако бъдат уволнени поради осъждане за престъпления. Посмъртната помощ е 100,000 лева, 50,000 лева или 20,000 лева - в зависимост от месечните вноски: 120 лева, 60 лева и 24 лева. Средствата на фонда са само месечните вноски на членовете му. Касата има управителен и контролен съвет, назначени от министъра на правосъдието. Управителният съвет се състои от 5-ма членове - по двама посочени от управителния съвет на Съюза на съдиите и Съюза на съдебните служители и един измежду длъжностните лица при Министерството. Контролният съвет е от 3-ма членове, от които двама измежду съдиите от София и един измежду длъжностните лица при Министерството. Мандатът на тия съвети трае три години.

Фонд *Уволнение на съдии и прокурори* и фонд *Уволнение на съдебни служители*. Те са основани на 20.IV.1935 г. Членуването е задължително. В първия фонд членуват всички съдии, прокурори, членове-секретари на Кодификационния съвет, началникът на бюро за съдебна статистика, допълнителните членове, допълнителните заместник-прокурори, нотариусите, съдебните изпълнители, инспекторите им, както и секретарите на съдилищата, ако са прависти, издържали държавен изпит, и съдебните кандидати със заплата. Във втория фонд членуват всички останали съдебни служители. Целта на тия фондове е длъжностните лица по съдебното ведомство да получат при уволнение (с изключение на уволнените поради осъждане за престъпления или по дисциплинарен ред) известна сума. Тези фондове се управляват и счетоводството им се проверява от управителния и контролният съвет и на Посмъртната каса.

Средствата на тия фондове са членските вноски, както и вноската от 20 лева за първия фонд и 10 лева за втория фонд, внасяна при всяко заявление, подадено от членовете във връзка със службата им; 100% от разликата в едномесечната заплата при повишение в по-горна длъжност; 50% върху дневните пари за първите пет дни на командировки и 25% от чистия приход от забави на сдруженията на съдиите и на съдебните служители.

Членските вноски са 3% от бюджетната заплата, а помощта, която се отпуска, зависи от броя на годините членство - за всяка година членуване във фонда се заплаща

3/4 от брутна месечна заплата, която членуваният е получавал към момента на уволнението. Размерът на помощта не може да бъде по-голям от 14 месечни заплати.

Фонд Съдебни сгради. Учреден е на 16.VII.1926 г. Той се управлява от комитет, състоящ се от министъра на правосъдието – председател, и от началниците на граждански и наказателни отдели и началника на бюджетно-контролното отделение при Министерството, един съдия или прокурор, посочен от общото събрание на Върх. касац. съд, един адвокат, посочен от висшия адвокатски съвет, и един архитект, делегиран от Министерството на обществените сгради, пътищата и благоустройството. Комитетът се грижи за построяване сгради за съда. Към фонда има технически персонал за ръководство и изпълнение на строителните планове. Приходите на фонда са определени в Закона за построяване сгради за съдебните места в Царството. Те се състоят от: а) такси и мита, плащани от съдещите се по граждански, нотариални, изпълнителни и наказателни дела от частен характер; б) глоби, налагани по избирателния закон; в) лихвите върху сумите, внесени в БЗК банка от задължените по изпълнителни дела лица; г) лихвите от депозитните суми на съдебните места и от гаранциите по наказателни дела; д) неизтеглените в срок от една година от решаване на делата касационни депозити по делата, по които касационните жалби са отхвърлени; е) неполучените и неизтеглени обратно в срок от една година депозитни суми за свидетели и вещи лица по граждански и наказателни дела от частен характер за огледи и местни дознания; и ж) парични гаранции по граждански и наказателни дела или частни производства, неизтеглени в срок от 3 години от окончателното им приключване.

Благодарение на този фонд досега са построени и продължават да се строят - навсякъде из България - удобни, чисти и красиви съдебни палати. Достатъчно е да се споменат тук съдебните палати в Русе, Шумен, Пазарджик. Кюстендил, Хасково, Ямбол, Никопол, Попово и в много други градове, седалища на съдебни учреждения, а венец на постигнатото със средствата на този фонд е монументалната Софийска съдебна палата, която със своята величественост краси столицата на България.

Фонд Правна книжнина. Основан е на 15.V.1924 г. със задача да издава в превод на български чуждестранни закони и съчинения в областта на частното и публично право, а също да издава или да субсидира издаването на оригинални трудове по право. Той се управлява от комитет, наречен Научен комитет, който се състои от министъра на правосъдието - за председател - и 7 членове, назначени от него, измежду съдиите, адвокатите и професорите от юридическия факултет. По предложение на комитета министърът може да назначава и други лица, но числото на всички членове не може надминава 12. Средствата на фонда са суми, отпускани всяка година в държавния бюджет, вноски на съдии и адвокати, приходи от собствени издания и дарения. Комитетът се грижи още да изпраща в задграничен отпуск с научна цел длъжностни лица по съдебното ведомство, на които поставя задачите, които да изпълняват през това време; да изпраща подготвени юристи с научна мисия в чужбина; да изпраща кандидати за съдебна длъжност и допълнителни членове за специализация в чужбина.

Цялата съдебна администрация се намира под висшия надзор и ръководство на министъра на правосъдието (приложен е списък на всички досегашни министри на правосъдието).

При Министерството на правосъдието има следните служби:

а) Граждански отдел - за общата администрация и персонала по съдебното ведомство и за съдебната статистика.

б) Наказателен отдел - за общата администрация на затворите и завеждане бюро за съдимост - на лицата, родени извън България. Всеки отдел има началник и помощник-началник. Длъжност главен секретар няма. Тя е съществувала от 1879 г. до 1910 г. вкл. и от 23.V. 1934 г. до 31. VIII. 1935 г.

в) Бюджетно-контролно отделение - с началник, помощник-началник и контрольори - за контрола на отчетността в съдебните учреждения.

г) Инспекторат - за надзора над съдебните места и лица. Той се състои от главен съдебен инспектор, съдебни инспектори, инспектор на нотариусите и инспектори на съдебните изпълнители.

д) Кодификационен съвет - за изготвяне на проекти на закони и за преглед на изработените от другите Министерства законопроекти. Съветът има три отдела: за частно право и гражданско съдопроизводство, за наказателно право и наказателно съдопроизводство и за публично право. Всеки отдел има по един секретар. Кодификационният съвет е учреден на 22.II.1935 г., а дотогава същата задача е изпълнявала Кодификационната комисия, създадена на 1.III.1916 г. и състояща се от председател, четирима членове и един секретар.

Кодификационният съвет, освен от секретарите на трите отдела, се състои от 19 членове - съдии, адвокати и професори от правния факултет. Той заседава под председателството на министъра на правосъдието.

Тази е организацията на съдебната власт в България. Благодарение на усърдието на ръководителите на правосъдната ни политика, които са се стремели да обезпечат независимостта на съдебната власт и да издигнат правораздаването за общото социално добруване, и благодарение на високите качества на съдията, който винаги се е отличавал със своите знания, трудолюбие, обективност, високи морални нравствена чистота, днес българският магистрат печели навсякъде името на добър, честен и справедлив съдия, българското правосъдие блести с безпристрастието си, а съдебната ни власт затвърди своята независимост и своя авторитет. С правосъдието в България днес всеки българин трябва да се гордее.

СПИСЪК

НА МИНИСТРИТЕ НА ПРАВОСЪДИЕТО ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО ДНЕС

1. Греков, Димитър	05.VII. 1879 - 24.III. 1880 г.
2. Стоянов, Христо	24.III. - 28. XI. 1880 г.
3. Каравелов, Петко (упр.)	28. XI. 1880 - 27.IV. 1881 г.
4. Стамагов, Порфирий	27.IV. - 01.VII.1881 г.
5. Теохаров, Георги	01. VII. 1881 - 23. VI.1882 г.
6. Греков, Димитър	23.VI. 1882 - 03. III. 1883 г.
7. Теохаров, Георги (упр.)	03. III. - 23. VII. 1883 г.
8. Стоянов, Христо	23. VII. - 7. IX. 1883 г.

9. Стоилов, д-р Константин 07. IX. 1883 - 01.I. 1884 г.
10. Поменов, д-р Константин 01.I. - 29. VI. 1884 г.
11. Радославов, д-р Васил 29. VI. 1884 - 15. VII. 1886 г.
12. Орошаков, Гаврил 15.VII. - 09.VIII. 1886 г.
13. Радославов, д-р Васил 09. - 12. VIII. 1886 г.
14. Орошаков, Гаврил 12. - 16. VIII. 1886 г.
15. Тончев, Димитър 16. - 26.VIII. 1886 г.
16. Стоилов, д-р Константин 26. VIII. 1886 - 12. XII. 1888 г.
17. Тончев, Димитър 12.XII. 1888 - 20. IX. 1891 г.
18. Греков, Димитър (упр.) 20. IX. 1891 - 13. II. 1892 г.
19. Саллабашев, Иван 13. II. - 12. XII. 1892 г.
20. Славков, Панайот 12. XII. 1892 - 19. XI. 1893 г.
21. Поменов, д-р Константин 19. XI. 1893 - 19. V. 1894 г.
22. Радославов, д-р Васил 19.V. - 17. IX. 1894 г.
23. Пешев, Петър 17. IX. - 09. XII. 1894 г.
24. Минчевич, Димитър 09. XII. 1894 - 13. IX. 1895 г.
25. Стоилов, д-р Константин (упр.) 13. IX. 1895 - 10. II. 1896 г.
26. Теодоров, Теодор 10. II. 1896 - 26. VIII. 1897 г.
27. Згурев, Георги 26.VIII. 1897 - 18.I. 1899 г.
28. Пешев, Петър 18. I. 1899 - 27. XI. 1900 г.
29. Данчев, д-р Петър 27. XI. 1900 - 19.II. 1901 г.
30. Радев, д-р Александър 19. II. 1901 - 03. XI. 1902 г.
31. Тодоров, Христо 03. XI. 1902 - 05. V. 1903 г.
32. Генадиев, д-р Никола 05. V. 1903 - 30.I. 1904 г.
33. Стайков, д-р Петър 30. I. 1904 - 18.VIII. 1905 г.
34. Панайотов, Константин 18. VIII. 1905 - 16.I. 1908 г.
35. Кръстев, д-р Тодор 16.I. 1908 - 05. IX. 1910 г.
36. Славейков, Христо 05. IX. 1910 - 16.III. 1911 г.
37. Абрашев, Петър 16.III. 1911 - 04.VII. 1913 г.
38. Пешев, Петър 04.VII. - 23. IX. 1913 г.
39. Попов, Христо Ив. 23.IX. 1913 - 21.VI. 1918 г.
40. Фаденхехт, д-р Йосиф 21.VI.- 17.X. 1918 г.
41. Малинов, Александър 17.X. - 28. XI. 1918 г.
42. Джидров, д-р Петър 28. XI. 1918 - 7.V. 1919 г.
43. Ганев, Венелин 07.V. - 06.X. 1919 г.
44. Турлаков, Марко (упр.) 06. X. 1919 - 21.II. 1920 г.
45. Радолов, Александър 21. II. 1920 - 09. XI. 1921 г.
46. Янев, Петър 09. XI. 1921 - 14.III. 1923 г.
47. Дупаринов, Спас 14.III. - 09. VI. 1923 г.
48. Смилов, Боян 09.VI - 22. IX. 1923 г.
49. Стоянчов, Янко (упр.) 22. IX. 1923 - 29. I. 1924 г.
50. Маджаров, Рашко 29. I. - 03. XI. 1924 г.
51. Бобошевски, Цвятко 03. XI. 1924 - 04.I. 1926 г.

52. Кулев, д-р Тодор	04.I.1926 - 15. V 1930 г.
53. Миланов, д-р Кънчо	15.V.1930 – 29.VI.1931 г.
54. Върбенков, Димитър	29.VI.1031 – 31.XII.1932 г.
55. Мушанов, Никола (упр.)	31. XII. 1932 - 18.I. 1933 г.
56. Качаков, Йордан	18. I. 1933 - 19. V. 1934 г.
57. Мидилев, Петър (упр.)	19. - 23. V. 1934 г.
58. Георгиев, Кимон	23. V. 1934 - 22. I. 1935 г.
59. Календеров, Михаил	22. I. - 29. I. 1935 г.
60. Диков, д-р Любен	29. I. - 21. IV. 1935 г.
61. Карагъзов, Ангел	21. IV. - 23. XI. 1935 г.
62. Пешев, Димитър	23. XI. 1935 - 04. VII. 1936 г.
63. Карагъзов, Ангел	04.VII. 1936 - 21. V. 1937 г.
64. Огнянов, Александър	21. V. 1937 - 28. I. 1938 г.
65. Кожухаров, Илия	28. I. 1938 - 14. XI. 1938 г.
66. Йотов, Никола	14. XI. 1938 - 23. X. 1939 г.
67. Митаков, Васил	23.X.1939 -

